

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE TÜRK SANATI TARİHİ: TEORİK ÇALIŞMALAR VE ARAŞTIRMACILARLA TEMASLARI*

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATURK AND TURKISH ART HISTORY: HIS THEORETICAL STUDIES AND CONTACTS WITH RESEARCHERS

Anılcan SİÇRAYIK**

F. Nalân TÜRKMEN***

Öz

20. yüzyılın başlarında dünyada ve Türkiye’de Türk sanatı alanında yapılan çalışmalar henüz kurumsal bir nitelik kazanmamış olup, münferit araştırmacılar tarafından yürütülmüştür. Bu kurumsallaşma eksikliğine, Türk sanatının hususiyetlerini tespit etmeye yarayacak sanat eserleri hakkında bilgi ve yayın eksikliği ile siyasi maksatlar da eklenince ortaya konulan yayınlarda Türk sanatı hakkında eksik ve yanlış değerlendirmeler yapılması sonucu doğmuştur. Böyle bir dönemde Türkiye’de siyasi anlamda önemli bir dönüşümü gerçekleştiren Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, Türk sanatının mahiyetinin doğru anlaşılması üzerine çalışmaları ve desteği bugüne kadar yeterince ele alınmamış bir konudur. Sosyal bilimlere bir bilim adamı seviyesinde merakı olan Gazi’nin, Türk sanatı sahasına da ilgisi olduğu, okuma ve not olarak çalışma faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Atatürk’ün, sanat tarihi ile ilgili okuma faaliyetlerinde özellikle Türk sanatında etkileşimler ve devamlılıklar üzerinde durduğu, Türk tarihini olduğu gibi Türk sanatını da bütüncül bir bakış açısı ile incelediği görülmektedir. Diğer taraftan 1933 yılında yeni yapılanan İstanbul Üniversitesi’nde Türk sanatı eğitimi yapılacak bir Sanat Tarihi Bölümü kurulması fikrine sıcak bakması, Türk sanatı araştırmalarının kurumsal bir mahiyet kazanmasını istemesi bağlamında önemli bir veridir. Bu çalışmada özellikle Cumhurbaşkanlığı döneminde Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk sanatına olan ilgisi, bu alanda yaptığı araştırmalar ve araştırmacılar ile temasları ele alınmaktadır. Türk sanatının kaynaklarını yerinde görmesi bakımından büyük önem taşıyan eski eser ve müze ziyaretleri ile buralarda yaptığı eser incelemeleri ise ayrı bir makalede ele alınacaktır. Araştırmanın temel kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Arşivi’nden temin edilen ve tamamı ilk kez yayınlanan belgeler ile dönemin günlük gazeteleri ve araştırma eserleri oluşturmaktadır.

* Bu makale Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. F. Nalân Türkmen danışmanlığında hazırlanan “Cumhuriyet Döneminde Türk Sanatı Araştırmaları ve Yazımı (1923-1938)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul / Türkiye, sicrayik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8922-200X

*** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul / Türkiye, nalan.turkmen@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2033-3710

Anahtar Kelimeler: Atatürk, sanat tarihi, Türk sanatı, Fredrik Robert Martin, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü

Abstract

At the beginning of the 20th century, the studies conducted in the field of Turkish art in Turkey and the world had not yet gained an institutional character and had been carried out by independent researchers. This problem was further exacerbated by problems such as political agenda as well as the lack of informed publications that could help determine the character of Turkish art. The resulting studies revealed many mistakes and misinterpretations. In this context, the meaningful efforts and support of Mustafa Kemal Atatürk for a correct understanding of Turkish art have not been adequately studied. His readings and study notes reveal the interest of Atatürk in the field of Turkish art just as in the social sciences. It is clear that he was particularly interested in the interactions and continuities in Turkish art and approached the matter in a holistic manner just as he approached the field of Turkish history. Moreover, his approval of establishing an Art History Department at Istanbul University, which had been restructured in 1933, demonstrates his support for the institutionalization of research on Turkish art in Turkey. This study deals with Atatürk's interest in Turkish art and his contacts with researchers particularly during the period of his presidency. His visits to museums and his study of ancient artifacts will be tackled in a different article. The main sources for this research consist of documents obtained from the Turkish Presidential Archives as well as daily newspapers and research works of the period.

Keywords: Atatürk, art history, Turkish art, Fredrik Robert Martin, İstanbul University Art History Department

Giriş

Tarih boyunca pek çok medeniyet, kendinden önceki toplumların ürettiği sanat eserlerine ilgi duymuştur. Avrupada bu ilgi Giorgio Vasari (1511-1574) ile 16. yüzyılda sistemli bir hâl almaya başlamış, Johann Joachim Winckelmann (1717-1768) ile birlikte tanım, üslup, tasnif gibi kavramlarla modern anlamda sanat tarihi biliminin temelleri atılmıştır. 18. yüzyılın sonlarında kurulmaya başlanan müzeler, malzemeyi tanıyabilecek uzmanların yetiştirilebilmesi için eğitim faaliyetlerini de desteklemiş, böylece 19. yüzyılda Avrupada sanat tarihi bölümleri açılmaya başlamıştır. Bu anlamda bilinen ilk kürsü 1813 yılında Almanya'da Göttingen Üniversitesi'nde kurulan sanat tarihi kürsüsüdür. Bunu, Avusturya ve İsviçre'deki üniversitelerde açılan diğer sanat tarihi kürsüleri takip etmiştir.¹ Türkiye'de ise akademik anlamda sanat tarihi bölümü Avrupadaki örneklerinden ancak yüz yıl sonra tesis edilebilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen eğitim ve kültür politikası, başlı başına bağımsız bir dal olarak sanat tarihi eğitimi verilmesini gerekli kılmış, bu bağlamda ilk olarak 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi Kürsüsü eğitim hayatına başlamıştır.² Ancak ülkemizde sanat tarihi üzerine yapılan münferit araştırmalar ve çeviri faaliyetleri 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Osmanlı döneminde Türkiye'de sanat tarihi alanında yapılan yayınlar Mustafa Sürün tarafından hazırlanan doktora tezi ile kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Sürün, çalışmasında 1857-1923 yılları arasında

1 Vernon Hyde Minor, *Sanat Tarihinin Tarihi*, çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 37.

2 F. Nalân Türkmen, "Türk Sanat Tarihinde Öncü Kurumlar ve Kuruluşlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 14, (2009), s. 624.

Türkçe elli dokuz adet sanat tarihi ile ilgisi bulunan telif ve tercüme kitap basıldığını tespit etmiştir.³ Mehmet Nuhoglu ise konu ile ilgili bir çalışmasında 1893-1922 yılları arasında on sekiz dergi/gazetede kırk iki makale/yazı yayımlandığını kaydetmiştir.⁴ Zikredilen yayınlar arasında telif eser olarak mimari, el sanatları, kitap sanatları gibi Türk sanatının çeşitli sahalarına değinen yayınlar son derece azdır. Henüz sanat eserlerinin yayınlar vasıtası ile tanıtılmadığı, iletişim ve ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu bu devirde, araştırmacılar tarafından kendine has belirli özelliklerinin tespit edilerek bütüncül manada ele alınabilmiş bir “Türk Sanatı” kavramının ortaya konulduğunu söylemek son derece zordur.

Kurumsallaşmanın olmadığı bu yıllarda Türk sanatı araştırmalarında yabancı mütehassısların ağırlığı göze çarpmaktadır. Türk sanatlarına dair 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan etütlerde yabancı bilim adamları ele aldıkları sınırlı konuları “İslam Sanatı” başlığı altında incelemişler⁵ ve Türk sanat eserlerini İslam, Arap, İran ve Bizans sanatlarından alınmış unsurlar olarak görmüşlerdir.⁶ Yabancı bilim adamları tarafından gerek yayın ve araştırma eksikliğinden gerek “görmezden gelme” düşüncesi ile bu sathi ele alımlar kimi zaman dönemin siyasi olayları ile de birleştirilmiş ve Avrupa’da 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türk kültürünü ve meydana getirdiği eserleri küçümseme hatta zaman zaman aşağılama yaklaşımları görülmeye başlanmıştır. Örneğin 19. yüzyılda genel geçer restorasyon ilkelerini belirlemesi ile tanınan mimar Viollet le Duc (1814-1879), Bursa Yeşil Cami’nin restorasyonunu da yapan Léon Parvillée’in *Architecture et Décoration Turques au XVe Siècle* [15. Yüzyıl Türk Mimarisi ve Süslemesi] (Paris 1874) isimli kitabında yer alan makalesinde “Türk sanatı var mıdır? Türklerin âdet ve dinlerine uyan bir sanatı veya sanatları tatbik etmeleri gayet tabiidir. Fakat orijinal ve şahsi bir sanat yaratıklarını da ispat güçtür”⁷ ifadelerini kullanmıştır. Alphonse Gosset (1835-1914) ise işi daha da ileri götürerek mimaride kubbenin gelişimini konu alan *Les coupoles d’Orient et d’Occident* [Doğu ve Batı Kubbeleleri] (Paris 1889) isimli eserinde “Osmanlılar çoban ve savaşçıdırlar, onlarda ne sanat ne de sanatçı bulunur”⁸ gibi hakaretâmiz ifadelerle yer vermiştir.

II. Meşrutiyet devrinden itibaren milliyetçilik anlayışı ile birlikte Türk sanatı sahasında da gelişmeler kaydedilmeye başlanmıştır. Halil Ethem Eldem (1861-1938), Celal Esad Arseven (1876-1971), Ahmet Refik Altınay (1881-1937), Sedat Çetintaş (1889-1965) ve İbrahim Hakkı Konyalı (1896-1984) gibi isimler gazete ve mecmualarda Türk sanatı tarihi hakkında münferit inceleme ve değerlendirmelerini yayınlarak toplumu bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Ancak bu faaliyetlere rağmen bu dönemde henüz gerek yerli gerek yabancı bilim çevrelerinde açık bir “Türk Sanatı”

3 Mustafa Sürün, *Cumhuriyet Öncesi Sanat Tarihi Yaklaşımları: 1850-1923 Sanat Tarihi Yayınları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 2.

4 Mehmet Nuhoglu, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’indeki Gazete ve Dergilerde Yayımlanan Sanat ve Sanat Tarihi Yazılı Makalelerinde Fikri Yapı”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 56, (2013), s. 84.

5 Tahsin Öz, “Atatürk ve Türk Sanatları” *Bellekten*, S. 80, (1956), s. 585.

6 Oktay Aslanapa, “Atatürk’ün Kültür ve Sanat Faaliyetleri”, *Erdem*, S. 6, (Eylül 1986), s. 741.

7 Alıntılayan Tahsin Öz, “Atatürk ve Türk Sanatları”, s. 586.

8 Alıntılayan Selçuk Mülayim, “Mâziperestler ve Sanat Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 14, (2009), s. 21.

anlayışı oluşmadığı görülmektedir. Keza bu yıllarda Celâl Esad Arseven genç bir yazar olarak *İkdam* gazetesi için hazırladığı küçük makalelerden birine başlık olarak “Türk Sanatı” ismini vermek istediğinde gazetenin tahrir heyeti böyle bir sanat olamaz diyerek başlığı çizmiş, yerine “İslâm Sanatı” yazılmasını kararlaştırmış ve yazı öyle yayınlanmıştır.⁹ Yabancı araştırmacılar da Türk sanatına dair bilgisizliklerinden kaynaklanan yorumlarını sürdürmüşlerdir. Örneğin; Adolphe Thalasso *Lart Ottoman: Les Peintres de Turquie [Osmanlı Sanatı: Türkiye'nin Ressamları]* (Paris 1910) isimli kitabında “Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan 1874 tarihine kadar ancak iki sanatkar isminin keşfine mucip olabildiği”¹⁰ gibi ifadelerle yer verecektir.

Yabancı araştırmacılar tarafından Türk sanatı sahasında böylesine bir vurdumduymazlık yaşanırken aynı dönemde Osmanlı topraklarında eski eser bilinci eksikliğinin yarattığı bir sonuç olarak Türk sanatının hususiyetlerinin belirlenmesinde kaynak mahiyetinde olan eserlerin büyük bir tahribat içinde olduğu ve korumaya yönelik akademik gayretlerin de gereksiz addedildiği görülmektedir. Öyle ki Halil Ethem Bey, bu yıllarda “Bu kırık taşları bu kadar masrafla toplamakta ne mana vardır? Bunlar hükümete büyük yük oluyor. Bunları satın başımızdan def etmeliyiz!”¹¹ gibi tepkilerle karşılaştığını kaydetmektedir.¹²

Avrupa'da 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlanan ve yukarıda örnekleri ile zikredilen Türk kültürünü ve meydana getirdiği eserleri değersizleştirme yaklaşımları, I. Dünya Savaşı'nın ardından Türklerin savaş suçlusuna dair görüşler ile birleşerek siyasi bir boyut da kazanmıştır. Bu küçümseme yaklaşımları ile mücadele etme düşüncesi Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyet idaresinin de önde gelen uğraşları arasında yer almıştır. Ancak Türkleri temel tarih anlatısı içerisinde dışlayan ya da yok sayan tarih görüşleri 1930'lu yıllarda dahi görülmektedir. Nitekim Afet İnan, 1935 yılında Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Bilimler Fakültesi'nin Yakın Çağ ve Modern Tarih bölümünde takip ettiği dersleri sırasında Türk kültürü hakkında duyduğu bazı olumsuz ifadeleri Atatürk'e yazdığı mektuplarda şöyle aktarır:

...Bazı profesörlerimiz genel tarih içinde dahi Türklerin durumundan hiç bahsetmiyorlar veyahut da bazen “barbar” deyimini kullanıyorlardı. Bu deyimlere seminerlerde itiraz etmeye başlamıştım fakat verdikleri cevap elimizde tarihi belgeler olmadığı ve yayınlarda bulunmadığı için bilmiyoruz diyorlardı...¹³[Profesör]... Türkler, Perslerden ve Bizanslılardan miras aldılar ve onu idame ettiriler, fakat kendileri bir şey ilave etmediler, diyordu. Ben bu hususta profesörle hemfikir olamayacağımı Türklerin eski ve yeni devirlerde çok büyük medeniyetler yarattıklarını ve 16. asrın

9 Oktay Aslanapa, “Atatürk'ün Kültür ve Sanat Faaliyetleri”, s. 742.

10 Alıntılaman Tahsin Öz, “Atatürk ve Türk Sanatları”, s. 586.

11 Halil Ethem Bey, “Müzeler”, *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 539.

12 Bu ve benzeri bilinç eksikliği dolayısıyla yaşanan tahribat için bk. Anılcan Sıçrayık, *İstanbul'da Eski Eser Tahribi (1908-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019.

13 Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 28.

başlangıcında medeniyetin numunelerini verdiğini bazı misaller göstererek anlattım. Bunları dinlemek ile beraber kabul etmiş görünmedi. Sizin milliyetperverliğinizi rencide etmek istemem fakat Türkler Avrupa'dan üstün olamazlardı, dedi...¹⁴

Tüm bu olumsuz değerlendirmeler esasında Cumhuriyet döneminde tekâmül eden milliyetçilik anlayışları ile birlikte Türk sanatı araştırmalarında büyük bir ivme kazanılmasına vesile olmuştur. Ancak örnekleri zikredilen yok sayma yaklaşımlarına bir tepki olarak, Anadolu'daki Türk varlığının binlerce seneye dayandığını ispat edebilmek adına Hitit, Frig, Sümer gibi eski çağ medeniyetleri Türk kültür tarihinin parçaları olarak kabul edilmiştir. Bu medeniyetler üzerinde yapılan arkeolojik kazılarda çıkartılan eserler, Türk sanatı tarihinin en eski devirlerine ait göstergeler olarak kabul edilmiştir. Zaman zaman bu aşırı sanat tarihi teorileri daha da ileri giderek, "Türkler ve Şimali Asya Sanatı'nın Buz Devrindeki Menşei" gibi ilginç denilebilecek kronolojide makaleler¹⁵ yazılıp antik Yunan ve Mısır Medeniyetlerinin dahi Türkler tarafından kurulduğu iddia edilmiştir.¹⁶ (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. "İlk Mısır Medeniyeti; Türk Eseri Olduğuna Dair Vesikalar".

Kaynak: *Cumhuriyet*, 21.01.1937.

14 *Age.*, s. 62.

15 Josef Stryzowski, "Türkler ve Şimali Asya Sanatının Buzul Devrindeki Menşei", çev. Cemal Köprülü-Nusret, *Ülkü*, S. 49, (Mart 1937), s. 11-25.

16 *Cumhuriyet*, 21.01.1937.

1. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Sanatı Tarihi

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kazandığı askerî zaferleri, 20. yüzyılın başlarında Anadolu'da yaşanan büyük dönüşüme ettiği liderlik ve sürekli savaşıardan sonra Yakınoğu coğrafyasında barışın sağlanmasına yaptığı katkıların yanında Türkiye'de bilimin gelişmesine verdiği destekler bakımından da ele alınması gereken bir liderdir. Atatürk'ün "Dil ve Tarih-Cođrafya" özelinde birleştirdiği sosyal bilim alanlarının bazılarının gelişmesi bazılarının ise öncelikli olarak kurulması için yaptığı katkıları yadsınamayacak bir önemdedir. Özellikle tarihe olan merakı ile tanınan Atatürk'ün bu ilgisi daha okul sıralarında iken başlamış, askerî ve siyasi hayatında aldığı kararlarda ve devlet idaresinde tarih bilgisinden büyük ölçüde istifade etmiştir.

Henüz 1923 yılında Yahya Kemal'in teklifi ile İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi, belki de Ankara'nın desteğini görebilmek adına Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya "Fahri Müderrislik" unvanı verilmesine karar vermiştir. Fahri müderrislik beratını takdim etmekle görevli olan Necip Asım (Yazıksız), İsmail Hakkı (İzmirli) ve Şemseddin (Günaltay) Beylerden oluşan heyeti kabul eden Gazi, teşekküllerinin ardından, mektep sıralarından beri tarihle meşgul olduğunu, bu sebeple fahri müderrisliğin edebiyat sahasından ziyade tarih sahasında olmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Heyeti uğurlarken Şemseddin Günaltay'a "Tarihçilerle çok konuşacağız" sözleriyle iltifat etmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın gelecek yıllarda tarih alanına vereceği desteğin de bir ön işareti durumundadır.¹⁷ Esasında tarihçiler için 1923 yılında verilen bu vaat Türk sanatı sahasına biraz daha önce verilmiştir. Keza daha cumhuriyetin ilanından önce 27 Ekim 1922 tarihinde Gazi Paşa, Büyük Zaferi tebrik için İstanbul ve Bursa'dan bir araya gelen kalabalık öğretmenler grubuna Bursa Şark Tiyatrosu'nda yaptığı konuşmasında tıpkı tarih sahasında bulunduğu vaat gibi Türk sanatı ve Türk edebiyatı sahasında da bir vaatte bulunmuştur:

Mektep sayesinde, ilim ve fen sayesinde Türk milleti, Türk sanatı, Türk edebiyatı bütün bedâyî'yle kendini gösterecektir. Türk tarihinin ahlâkî bir surette tedrisi mektepte olacaktır. Bu da bütün zihinlerde Türklüğe muhabbeti tezyid edecektir.¹⁸

Atatürk, kuruluş yıllarının ardından Türkiye'nin benliğini bulması hususunda en büyük vasıtayı tarih biliminde görmüştür. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar Türkiye'de genel tarih eğitiminin ağırlığı "Osmanlı tarihi", "Umumi tarih" ile "İslam tarihi" yönündedir. Meşrutiyet devrindeki Türkçülük hareketine rağmen "Türk tarihi" okullarda okutulan tarih kitaplarında layık olduğu yeri alamamış, bu ancak Türkiye Cumhuriyeti devrinde mümkün olabilmiştir.¹⁹ Bilindiđi üzere Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu, Türk Tarih kongrelerinin toplanması, Türk Tarih Tezi'nin ortaya atılışı, okullarda okutulan tarih kitaplarının yeniden düzenlenmesi ile arkeolojik kazılar ve pek çok müzenin ziyarete açılması, Atatürk'ün büyük destekleri ile gerçekleşmiş hamlelerdir.

17 Şemsettin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Bellekten*, S. 10, (Nisan 1939), s. 273-274.

18 Mustafa Kemal Paşa konuşmasında geçen bu ifadeleri önceden hazırlayarak defterine not etmiştir. Bk. *Atatürk'ün Not Defterleri VIII*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s. 223-226.

19 Cengiz Orhonlu, "Atatürk ve Tarih Görüşü", *Türk Kültürü*, S. 61 [Atatürk Özel Sayısı], (1967), s. 26.

Bir lider olarak Gazi'nin sosyal bilimlere bir bilim adamı seviyesindeki merakı Ankara'da görevli diplomatik misyonun da dikkatini çekmiştir. Türkoloji sahasında önemli bir ülke olan Macar Krallığı'nın Elçisi Jungerth Arnóthy, 9 Ocak 1934'te güven mektubunu sunmak için Atatürk'le görüştüğü sırada edindiği izlenimleri, Macar Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya'ya gönderdiği 10 Ocak 1934 tarihli raporunda şöyle ifade etmektedir:

Gazi beni Hükümet Başkanının huzurunda kabul etti... Birkaç sözle O'na güven mektubumu sunduktan sonra, bana yer gösterdi ve tam bir saat benimle konuştu... Konuşma birkaç geleneksel cümleden sonra, millet türlerinin unsuruna döndü. Fin-Ugor kardeşliğinden, Türk-Macar, daha sonra halkların genel ırkı tasnifine ve bunlarla ilişki unsurlarına sıra geldi. O Finlileri, mongoloid sayıyor; dillerinin Macarlara olan benzeşimine göre; böyle olmakla birlikte ırkı temeli yok. Fakat iki halkın binlerce yıl öncesinde olan beraber yaşamasına bağlıyor. Lapları Finlilere kıyasla, Türklere ve bize daha yakın sayıyor. Halkların ırkı bölünmesinde dolikisefal ve brakisefal unsurlardan hareket ediyor. Ayrıntılı olarak bir tanesini ve diğer ırkın tarihini, coğrafi yerini tüm yeryüzünde ve kültür gelişiminde etkisini açıkladı. Güçlü kritik konusu yaptı. Hatta güya dolikisefallerin, brakisefaller üzerinde entelektüel üstünlüğü olduğu teorisini kabul etmedi. Tam tersine O'na göre dolikisefallerin kültürü gelişmiş Cilalı Taş Devri'nde durdu. Yalnızca brakisefallerin müdahalesi, daha sonraki kültürün gelişimine imkân verdi. Gazi bu unsurları açıklarken insan O'nun bir Türk özgürlük kahramanı ve reformisti değil fakat bir Batı Avrupa Bilimler Akademisi başkanının odasında oturduğuna inanabilirdi...²⁰

İlmi bahislerden sıkıldığı anlaşılan elçi görüşmenin yönünü Türk-Macar akraba ve dostluk ilişkisine çevirmeye çalışınca Gazi bu sefer de Türk-Macar ilişkilerinin tarihinden uzun uzadıya bahsetmiştir. Elçi Jungerth'den 1,5 yıl sonra, 1935'te Ankara'ya tayin edilen yeni elçi Zoltán Máriassy'nin de Atatürk'le görüşmesi benzer şekilde cereyan etmiştir. Zaman zaman Türkçe ve Fransızca olarak geçen görüşmede, karşılıklı dostluk mesajlarından sonra yaşananları elçi raporunda şöyle aktarmıştır:

Favori teması olan Türk-Macar ortak kökenine, sonra Türklerin prehistoryasına ya da O'nun tarafından oluşturulan ve – bütün halkların medeniyeti Türklerden aldığı – yönündeki teorisine geçmiştir. Gazi, gerçekten açıklamaları sırasında ateşleniyordu. Kalın ciltleri ve haritaları getirtti, kâh Türkçe kâh Fransızca açıkladı. Ve Menemencioglu'nun da işi birikti; Büyükelçiye bütün sayfaları yeni Türk dilinde yazılmış kitaptan Başkanın emriyle çevirmek zorunda olduğundan. Birer cümleyi yanlış anlayarak defalarca da ayağa kalktım, fakat Atatürk daima, ilginç sohbeti sürdürmemiz için oturtuyordu... Konuşmamız sonuna kadar bu temada geçti. Politikadan bir söz bile edilmedi. İki kere kahve servisi yaparak, yaklaşık 1 saat 45 dk. geçti... Veda sırasında böyle uzun zaman zahmet verdiği için özür diledi. Sonra O'nun yönetiminde yazılan 7 ciltlik Türk Tarihini hediye etti.²¹

20 Melek Çolak, "Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, (Bahar 2010), s. 379.

21 Agm., s. 380.

Tarihe olan merakı diplomatik raporlara kadar akseden Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün şüphesiz tarihi eserlere ve bu bağlamda sanat tarihine de ilgisi vardır. Semavi Eyice'nin ifadesi ile "Atatürk her şeyden önce sahip olduğumuz topraklardaki eski eserleri anlamamızı, onlara karşı saygı gösterip onları sevmemizi istemiştir."²² Yine Eyice'nin ifadesi ile *Atatürk ve Eski Eserler* konusu, esasında başlı başına bir kitap meydana getirebilecek kadar zengin ve renklidir.²³ Ancak burada makalenin mahiyeti itibarıyla sadece Türk sanatı sahasına ilgisi ve katkısı incelenecektir. Dönemin zihniyetine uygun olarak Atatürk'ün de okuduğu kitaplardan ve ziyaret ettiği sahalardan genel ilgisinin daha çok bugün arkeoloji ve eskiçağ tarihinin inceleme alanlarına giren konular olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu arkeoloji boyutundaki eski çağ sanatlarının yanında Gazi'nin Türk sanatının kaynaklarını teşkil eden Orta Asya Türk Medeniyeti-Selçuklu-Osmanlı ve çevre devletlerin ürettiği sanat eserlerine de bir ilgisi bulunduğu aşağıda örnekleri ile ortaya konulacaktır.

Atatürk döneminde Topkapı Sarayı Müzesi'nin müdürlüğünü (1928-1953) yapan Tahsin Öz, Gazi Mustafa Kemal'in Türk sanatı tarihine yaptığı katkıyı şu sözlerle özetler:

Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nun nasıl hâmisî ise, Milli Sanat Tarihimizin inkişafında da o kadar amildir. Çünkü Türk tarihi ele alınmamış olsaydı, onun bir parçası olan Türk sanatları mevzuunun da yine atıl bir durumda kalacağı şüphesizdi. Binaenaleyh Türk sanat eserlerinin ortaya çıkarılması, teşhir edilmesi ile beraber, bunlar üzerinde etütler yapılarak tarihinin, geçirdiği istihalelerin mahiyetinin belirtilmesi ve dünya ilim âlemine tanıtılması gerekli idi. Ne çare ki... Birtakım yabancı âlimlerin, mimarimizden başlayarak çeşitli sanat eserlerimiz hakkındaki neşriyatı, bu varlığı inkâr eder şekilde veyahut mahiyetleri hakkında tereddütler uyandıran bir durumda bulunuyordu. Bu yayınlar yalnız yurt dışında değil, memleketimiz içinde de mühim izler yaratmış, hatta bu mevzularla vazifeli olanların maneviyatını bile hırpalamıştı. İşte Atatürk, bu Gordium düğümünü de çözdü. Fakat kılıç darbesi ile değil, ilmî hamlelerle...²⁴

2. Atatürk'ün Türk Sanatı Üzerine Çalışmaları

Şüphesiz Atatürk'ün Türk sanatı sahasında bilgi seviyesini ve ilgisini tespit edebileceğimiz en önemli vasıta okuduğu kitaplardır. Atatürk'ün vefatının ardından ikametgâhı olan Çankaya Köşkü'nde bulunan kitap, süreli yayın, albüm, not vb. Ankara 3. Sulh Hukuk Hâkimliğince yapılan tereke sayımında kayıt altına alınmıştır. Yapılan bu tereke sayımı listelerinde odalara dağılmış vaziyette bulunan 4.433 sayıda, 7.338 parça eser kaydedilmiştir. Kitaplar Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesinin temelini oluştursa da sonraki yıllarda bir kısmı Prof. Afet İnan²⁵ ile Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'na verilmiştir. Genel yekûnu oluşturan kitapların bir bölümünün açılan Anıtkabir Müzesi'ne devredilmesi ile günümüzde

22 Semavi Eyice, "Atatürk ve Eski Eserler", *Türk Kültürü*, S. 13, (1963), s. 100.

23 Aqm., s. 108.

24 Tahsin Öz, "Atatürk ve Türk Sanatları", s. 591.

25 Atatürk'ün kütüphanesinden Afet İnan'a intikal eden kitaplar ve değerlendirilmeleri için bk. Hakan Anameriç, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnan'da Kalan Kitapları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 63, (Kasım 2005) [2008], s. 1115-1140.

Cumhurbaşkanlığı Çankaya Köşkü Müzesi Koleksiyonu ve Genelkurmay Başkanlığı Anıtkabir Müzesi Koleksiyonu olmak üzere iki ana koleksiyon oluşmuştur. Ayrıca kitapların bir kısmının bugün nerede olduğu bilinmemektedir.²⁶ Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan yaklaşık 4000 kitap listeler üzerinden incelendiğinde Türk sanatı tarihine ait yayınlara ilgi duyup, sahip olduğu açıkça görülmektedir. (Tablo 1).

Tablo 1. Atatürk'ün Kütüphanesinde Bulunan Türk Sanatı İle İlişkili Kitaplar²⁷

Yazar	Kitabın Adı	Yayın Yeri ve Tarihi	Bugün Bulunduğu Koleksiyon/Envanter No.
A. Baha Gökoğlu	<i>İstanbul Etnografyası</i>	İstanbul 1934	Anıtkabir/723 ²⁸
Ahmet Refik Altınay	<i>Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı</i>	İstanbul 1931	Bilinmiyor
Albert Gabriel	<i>Monuments Turcs D'Anatohe [Anadolu'nun Türk Anıtları]</i>	Paris 1934	Anıtkabir/838
Albert Von Le Coq	<i>Bilderatlas Zur Kunst und Kulturgeschichte Mittelasiens [Orta Asya'nın Sanat ve Kültür Tarihi Üzerine Görseller Atlası]</i>	Berlin 1925	Anıtkabir/823
Albert Von Le Coq Çev. Fuat Kösearif	<i>Türkçe Mani Elyazıları</i>	İstanbul 1936	Anıtkabir/476
Alexander Raymund	<i>Alttürkische Keramik [Eski Türk Seramikleri]</i>	München 1922	Anıtkabir/840
Alexander William Çev. Muharrem Fevzi	<i>Eski Türk Kıyafetleri ve Güzel Giyim Tarzları</i>	İstanbul 1932- 1933	Çankaya/1050 ²⁹
Ali Kemali Aksüt	<i>Erzincan Tarihi</i>	İstanbul 1932	Anıtkabir/1355 ³⁰
Ali Saim Ülgen	<i>İstanbul ve Eski Eserler</i>	İstanbul 1933	Anıtkabir/2037 ³¹

26 *Atatürk'ün Kitaplığı: Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2006.

27 Tabloya yalnızca Atatürk'ün vefatının ardından Çankaya Köşkü'nde yapılan tereke sayımında kaydedilen kitaplar alınmıştır. Çankaya Köşkü'nde sonraki yıllarda tereke sayımında yer almayan bazı kitaplar tespit edilse de bunların Atatürk'ün vefatından sonra alınmış olabileceği ihtimaline karşı tabloya alınmamıştır. Tabloda sadece Türk sanatı ile ilişkili eserler yer almaktadır. Listede Ali Saim Ülgen'in *İstanbul ve Eski Eserler* kitabından biri yazarından imzalı olmak üzere iki nüsha bulunurken Türk sanatı ile ilgili dönemin en önemli yayını olarak kabul edebileceğimiz Celal Esad Arseven'in Türk Sanatı kitabının bulunmaması izaha muhtaçtır. Listede Celal Esad'ın *Sanat Kamusu ve Mimarlık Tarihi* kitapları bulunurken Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından 1928 yılında yayınlanan *Türk Sanatı* kitabının Atatürk'e takdim edilmemiş olması son derece zayıf bir ihtimaldir. Kitap, ya 1938 yılındaki tereke sayımına kadar kaybolmuş olmalı ya da Gazi'nin Dolmabahçe Sarayı, Florya Köşkü, Marmara Köşkü gibi diğer ikametgâhlarındaki kütüphanelerinde olmalıdır. Ayrıca listede yer alan pek çok kitabın vefatının ardından kaybolmuş olması da dikkate değerdir. Tablodaki tüm bilgiler için bk. *Atatürk'ün Kitaplığı: Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2006.

28 Yazarın imzalı armağanıdır.

29 Çevirenin imzalı armağanıdır.

30 Yazarın imzalı armağanıdır.

31 Yazarın imzalı armağanıdır.

Ali Saim Ülgen	<i>İstanbul ve Eski Eserler</i>	İstanbul 1933	Çankaya/1565
Basri Konyar	<i>Diyarbakir Tarihi</i>	Ankara 1936	Anıtkabir/1856
Celal Esad Arseven	<i>Mimari Tarihi</i>	İstanbul 1928	Anıtkabir/741
Celal Esad Arseven	<i>Sanat Kamusu</i>	İstanbul 1925	Anıtkabir/21
Charles M.A.L. Bayet Çev. Vahit	<i>Muhtasar Sanat Tarihi</i>	İstanbul 1929	Anıtkabir/841
Cornelius Gurlitt	<i>Die Baukunts Konstantinopels [İstanbul'un Mimari Sanatı]</i>	Berlin 1912	Anıtkabir/839 ³²
Ernest Mamboury	<i>Constantinople: Guide Touristique [Constantinople: Turist Rehberi]</i>	İstanbul 1929	Bilinmiyor ³³
Ernest Mamboury	<i>İstanbul Rehber-i Seyyahin</i>	İstanbul 1925	Anıtkabir/1463
Ferid Bey	<i>Konya ve Rehberi</i>	İstanbul 1923	Anıtkabir/1455
Friedrich Sarre	<i>Der Kiosk Von Konya [Konya Köşkü]</i>	Berlin 1936	Çankaya/1430
Gaston Wiet	<i>Album du Musee Arabe du Caire [Kahire Arap Müzesi Albümü]</i>	Kahire 1930	Çankaya/6
Geza Feher	<i>Les Monuments de la Culture Protobulgare et leurs Relations Hongroises [Ön-Bulgar Kültürünün Anıtları ve Macarlarla ilişkileri]</i>		Anıtkabir/1960
Geza Feher	<i>Les Monuments de la Culture Protobulgare et leurs Relations Hongroises [Ön-Bulgar Kültürünün Anıtları ve Macarlarla ilişkileri]</i>		Anıtkabir/1961 ³⁴
Halil Ethem Eldem	<i>Camilerimiz</i>	İstanbul 1932	Anıtkabir/747
Halil Ethem Eldem	<i>İslami Nümismatik İçin Bir Bibliyografi Tecrübesi</i>	İstanbul 1933	Bilinmiyor
Halil Ethem Eldem	<i>İstanbul'da İki İrfan Evi</i>	İstanbul 1937	Bilinmiyor
Halil Ethem Eldem	<i>Karamanoğulları Hakkında Vesaiki Mahkuke</i>	İstanbul 1912	Anıtkabir/558
Halil Ethem Eldem	<i>Les Collections du Vieux Serai a Stamboul [İstanbul'da Eski Saray Koleksiyonları]</i>	Paris 1930	Anıtkabir/141
Halil Ethem Eldem	<i>Le Palais de Topkapou [Topkapı Sarayı]</i>	İstanbul 1931	Bilinmiyor

32 Yazarın imzalı armağanıdır.

33 Kitap, Gazi tarafından Afet İnan'a verilmiş olmalıdır. Keza Afet İnan'a ait kitaplar arasında yayıncısı John A. Rizzo tarafından Atatürk'e ithaf edilmiş bir nüsha yer almaktadır. Nüshaya ait değerlendirme için bk. Hakan Anameriç, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnan'da Kalan Kitapları", s. 1120, 1131, 1337.

34 Yazarın imzalı armağanıdır. Kitabın Atatürk'e ithafı bir nüshası da Afet İnan'ın kütüphanesinde yer almaktadır. Nüshaya ait değerlendirme için bk. Agm., s. 1121, 1137-1139.

Halil Ethem Eldem	<i>Nos Mosques de Stamboul</i> [İstanbul'da Camilerimiz]	İstanbul 1934	Anıtkabir/844
Halil Ethem Eldem	<i>Topkapı Sarayı</i>	İstanbul 1931	Bilinmiyor
Halil Ethem Eldem	<i>Yedikule Hisarı</i>	İstanbul 1932	Anıtkabir/1983
Hamit Zübeyir Koşay	<i>Tarihi Abidelerimizi Koruyalım</i>	İstanbul 1932	Anıtkabir/90
Hüseyin Hüsamettin Yaşar	<i>Amasya Tarihi</i>	1928 1935	Anıtkabir/1932/1 ³⁵
İbrahim Hakkı Konyalı	<i>Topkapı Sarayında Deri Üzerine Yapılmış Eski Haritalar</i>	İstanbul 1936	Anıtkabir/273 ³⁶
İsmail Hakkı Uzunçarşılı	<i>Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat</i>	İstanbul 1929	Anıtkabir/560
İsmail Hakkı Uzunçarşılı	<i>Bizans ve Selçukilerle Germiyan ve Osmanlıları Zamanında Kütahya Şehri</i>	İstanbul 1932	Anıtkabir/1957
İsmail Hakkı Uzunçarşılı & Rıdvan Nafiz	<i>Sivas Şehri</i>	İstanbul 1928	Anıtkabir/1959 ³⁷
İsmail Hakkı Uzunçarşılı	<i>Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler</i>	İstanbul 1927	Anıtkabir/705
İsmail Hüseyin Ayvansaraylı	<i>Hadikat-ül Cevâmi</i>	İstanbul 1865	Anıtkabir/749
Karl Klinghardt	<i>Türkische Bader</i> [Türk Hamamları]	Stuttgart 1927	Anıtkabir/822 ³⁸
Louis Cousin	<i>Histoire de Constantinople: Depuis Le Règne de Lancien Justin, Jusqu'à La Fin de Lempire</i> [Konstantinopolis Tarihi: Eski Justin[yan]'in Saltanatından İmparatorluğun Sonuna Kadar]	Paris 1671-74.	Anıtkabir/1762 ³⁹
Martin Schede Çev. H. Ethem Eldem	<i>İstanbul Asarı Atika Müzelerinde Şaheserler</i>	Leipzig 1928	Anıtkabir/803 ⁴⁰
Max Van Berchem & Halil Ethem Eldem	<i>Matériaux pour un Corpus inscriptionum Arabicarum: Troisième partie, Asie mineure</i> [Corpus Inscriptionum Arabicarum için Materyaller: Üçüncü Bölüm, Küçük Asya]	Kahire 1917	Anıtkabir/808
Mehmet Behçet Yazar	<i>Kastamonu Asarı Kadimesi</i>	İstanbul 1925	Anıtkabir/1958
Mehmet Ferit M. Mesut	<i>Selçuk Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayat ve Eserleri</i>	İstanbul 1934	Bilinmiyor

35 Yazarın imzalı armağanıdır.

36 Yazarın imzalı armağanıdır.

37 Eser armağanıdır.

38 Yazarın imzalı armağanıdır.

39 Kitap, Halife Abdülmecid Efendi'nin koleksiyonundan Atatürk'ün kütüphanesine intikal etmiştir.

40 Kitap içinde Atatürk'e hediye edilen yazarın imzalı fotoğrafı vardır.

Memduh Yavuz Süslü	<i>Eşrefoğulları Tarihi Beyşehir Kılavuzu</i>	Konya 1934	Anıtkabir /2009 ⁴¹
Mübarek Galip	<i>Ankara "Kısım 1"</i>	İstanbul 1925	Anıtkabir/807
Mübarek Galip	<i>Ankara "Kısım 2"</i>	İstanbul 1928	Anıtkabir/806
Müstakimzade Süleyman Sa'eddeddin Efendi	<i>Tuhfe-i Hattatin</i>	İstanbul 1928	Anıtkabir/1521
Sadettin Nüzhet Ergun	<i>Mezar Kitabeleri</i>	İstanbul 1932	Anıtkabir/563
Sai Çelebi	<i>Tezkeretü'l Bünyan</i>	İstanbul 1899	Anıtkabir/1598
Thomas McLean Çev. Muharrem Feyzi	<i>XVIII. Asırda Türk Askeri Kıyafetleri</i>	İstanbul 1933	Anıtkabir/438 ⁴²
-	<i>Avusturya'da Hunlar ve Avarlar</i>		Bilinmiyor
-	<i>Costume De La Turquie [Türk Kostümleri]</i>	Londra 1802	Anıtkabir/262
-	<i>Guide To The Museum Of Topkapı Saray [Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi]</i>	İstanbul 1936	Bilinmiyor
-	<i>Müze Kataloğu</i>	-	Bilinmiyor
-	<i>Sinan, Hayatı, Eseri...</i>	İstanbul 1937	Çankaya/1636
-	<i>Resimli Ayasofya Kılavuzu</i>	İstanbul 1935	Bilinmiyor
-	<i>Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz</i>	İstanbul 1933	Bilinmiyor
-	<i>Türkiyat Mecmuası</i>	(Cilt: 1-3) İstanbul	Anıtkabir S/2134
-	<i>Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi</i>	1933- 1934	Anıtkabir S/2135

Kaynak: Atatürk'ün Kitaplığı: Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2006.

Anıtkabir Komutanlığı'nın, kenarına aldığı notlar ve koyduğu işaretler ile tıpkıbasım olarak 24 cilt olarak yayınladığı *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar* serisi incelendiğinde Gazi'nin pek çok kitap ve makalede Türk sanatına dair bahislerin altını çizdiği, yanlarına ufak notlar aldığı görülmektedir.⁴³ Atatürk'ün okuduğu kitaplara koyduğu işaretlerden ve aldığı notlardan Türk

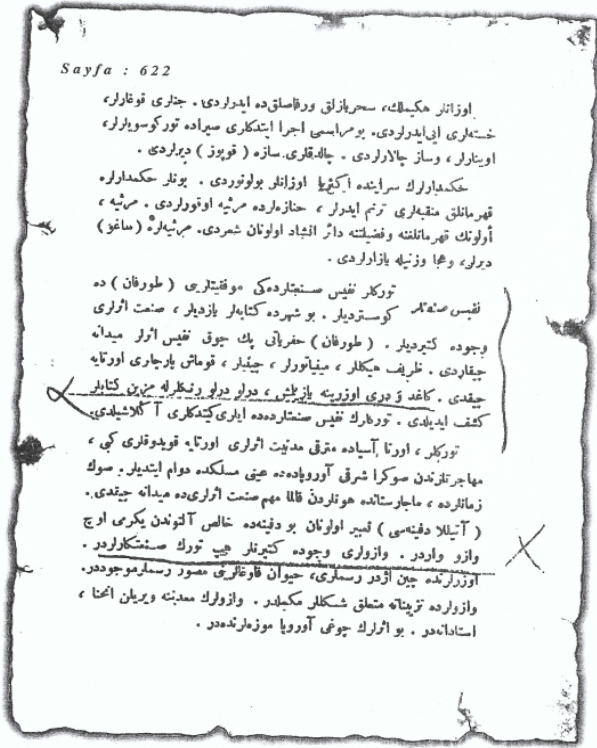
41 Kitap içerisinde Atatürk'e bir mektup olup imzalı armağandır.

42 Neşreden ithaftıdır.

43 Atatürk'ün okuduğu kitaplara aldığı notlar ve koyduğu işaretler bugüne kadar iki yayında incelenmiştir. Bunlardan ilki Gürbüz D. Tüfekçi tarafından 1983 yılında yayınlanan *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar ile* isimli kitaptır. Anıtkabir Komutanlığı tarafından, 24 cilt olarak yayınlanan *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar* serisi ise ikinci yayındır. Ancak her iki eserde de yayınlanan sayfalar haricinde üzerinde işaret ya da not bulunan sayfaların karşılıklı olarak atlandığı anlaşılmaktadır. Bk. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar ile*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1983; *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları ile*, Anıtkabir Derneği, Ankara 2001. İki yayında bulunan karşılıklı eksiklikler için bk. *Atatürk'ün*

sanatı sahasında genellikle iki meselenin üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Cumhuriyet döneminde resim ve heykel gibi sanat alanında yapılan inkılaplara tarihî temeller aranmasıdır. Gazi, okuduğu kitaplarda Asya'dan başlayarak Osmanlı'ya kadar Türklerin de resim ve heykel gibi tasvir sanatları ile meşgul olduğunu, bu alanda güzel örnekler verdiğini gösteren kısımlara işaret koyarak dikkat çekmiştir. Mesela, Doktor Rıza Nur'un 1924 yılında yayınladığı *Türk Tarihi*⁴⁴ kitabının 2. cildini okuyan Atatürk, Uygurlar bahsinin geçtiği 8. sayfasında "Bu Türkler, Çin medeniyetine en ziyade temessül eden Türklerdir. Buda dinine girmiş onu yaymışlardır. Çin'in şimalindeki en meşhur Buda pagodalarını bu Türkler yapmışlardır. Bu din, bu padişahları itikâfa, miskinliğe sevk etmiş ise de, heykeltıraşlık gibi nefis sanatların, mimarlığın ilerlemesine olsun sebep olmuştur." paragrafının kenarına işaret koymuştur.⁴⁵

Yine aynı bahisler için Ahmet Refik'in 1926'da yayınlanan *Umumi Tarih*⁴⁶ kitabının 622. sayfasında nefis sanatlar başlığı altında "Türkler nefis sanatlardaki muvaffakiyetleri Turfan'da gösterdiler. Bu şehre kitabeler yazdılar, sanat eserleri vücuda getirdiler. Turfan hafriyatı pek çok nefis eserler meydana çıkardı. Zarif heykeller, minyatürler, çiniler, kumaş parçaları ortaya çıktı. Kâğıt ve deri üzerine yazılmış türlü türlü renklerle müzeyyen kitaplar keşfedildi. Türklerin nefis sanatlarda da ileri gittikleri anlaşıldı." paragrafını işaretlerken *kâğıt ve deri üzerine yazılmış türlü türlü renklerle müzeyyen kitaplar* ifadesine ayrıca vurgu yapmıştır.⁴⁷ (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Atatürk'ün, Ahmet Refik'in *Umumi Tarih* Kitabının 622. Sayfasında Altını Çizdiği Bahisler.
Kaynak: *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 3, s. 76.

Kitaplığı: Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2006, s. 510-550.

Bu eksikliğin fark edilmesi üzerine Tablo 1'de yer alan kitaplara Atatürk tarafından alınan notları ve koyduğu işaretleri tespit edebilmek için Anıtkabir Müzesi ile Çankaya Köşkü Müzesi'ne tarafımızdan başvuruda bulunulduysa da olumlu bir cevap alınamamıştır.

44 Doktor Rıza Nur, *Türk Tarihi: Resimli-Haritalı*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı, C. 2, İstanbul 1924.

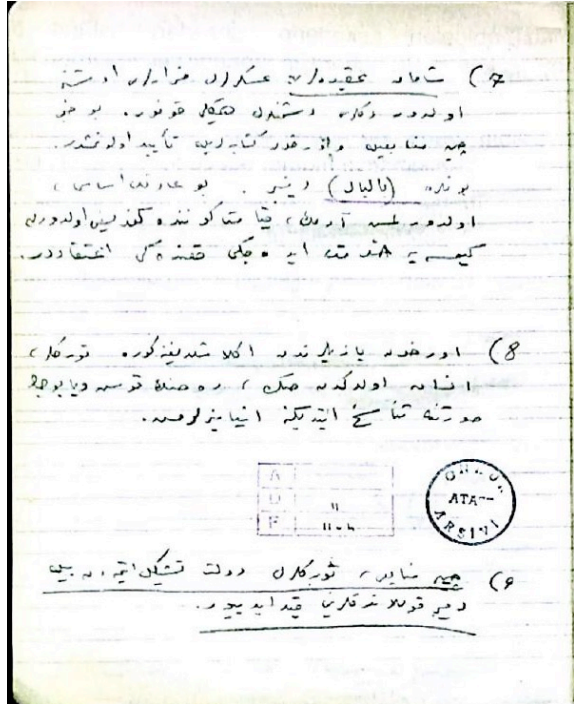
45 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 1, s. 262.

46 Ahmet Refik, *Umumi Tarih: Tarih-i kadim-Kurun-u Vusta*, Milli Matbaa, İstanbul 1926.

47 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 3, s. 76.

Atatürk'ün eski Türklerde heykel sanatı hakkındaki dikkati, okuduğu kitapların yanı sıra çalışma notları arasında da karşımıza çıkmaktadır. Tarihsiz not defterine muhtemelen okuduğu bir kaynaktan eski harflerle şu notları almıştır:

Şaman abideleri askerlerin mezarları üstüne öldürdükleri düşmanların heykeli konur. Bu haber Çin menabii'yle ve Orhun Kitabeleriyle teyit olunmuştur. Bunlara balbal denir. Bu âdetin esası öldürülmüş adamın kıyamet gününde kendisine öldüren kimseye hizmet edeceği hakkındaki itikattir...⁴⁸ Radlof tarafından yapılan hafriyatta: Türk askerlerinin mezarlarında kendi heykelleri de bulunmuştur. Bunlardan daha evvel yer üzerinde de bulunmuştur. Moğollar bunların başını kopardı. Çünkü eski adamların resimlerinin hayattaki adamlara zarar vereceğine inanırlardı. Görülüyor ki bu adet dinden kaynaklanıyordu.⁴⁹ (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Atatürk'ün Not Defterine Eski Türklerde Heykel Sanatı Hakkında Aldığı Notlar.

Kaynak: Atatürk'ün Not Defterleri IX, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s. 50.

Doktor Rıza Nur'un yukarıda zikredilen kitabının 3. cildinin 131. sayfasındaki Selçuklular'da tasvir sanatlarının anlatıldığı bahiste “cami, medrese ve türbelerinde dahi eski Türk arması olan dokuz başlı ejderha resimleri sonra koç başları vardır” cümlesinin altını çizen Atatürk, *koç başları* ifadesine ise ayrıca vurgu yapmıştır.⁵⁰ (Fotoğraf 4).

Aynı kitabın 2. cildinin 324. sayfasında Timurluların sanat alanına yaptıkları katkıların bulunduğu bölümde ise: “yaptırdığı binaların duvarlarını yağlı boya resim ve nakışlarla süslemişlerdir” ve “Uluğ Bey Herat'ta öyle güzel bir köşk yaptırmıştır ki duvarlarına tavanlarına bütün Hint muharebelerini tasvir eder büyük levhalar halinde resimler resmettirmişlerdir. Keza Uluğ Beyin üç katlı rasathanesi meşhur binalardandır.” cümlelerinin altını çizmiştir.⁵¹ Yine tasvir sanatları bağlamındaki dikkatine verebileceğimiz bir örnek Ahmet Rasim'in 1915'te yayınlanan

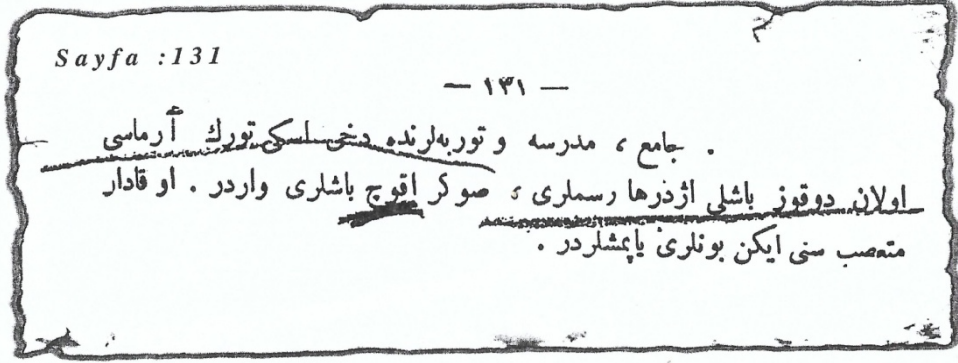
48 Atatürk'ün Not Defterleri IX, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s. 50.

49 Age., s. 52.

50 Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, C. 1, s. 343.

51 Age., s. 284.

*Osmanlı Tarihi*⁵² kitabıdır. Eseri okuyan Gazi, burada 112. sayfada Fatih'in İtalyan ressam Gentile Bellini'ye tablosunu yaptırmış olduğunu konuunda geçen "hatta ressam meşhur Gentile Bellini'ye tasvirini yap-
nar..... / / / / / / / / /

Fotoğraf 4. Atatürk'ün, Doktor Rıza Nur'un *Türk Tarihi* Kitabının 131. Sayfasında Altını Çizdiği Bahisler.

Kaynak: *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 1, s. 343.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün okuduğu kitaplarda Türk sanatı bakımından üzerinde durduğu ikinci mesele ise sanatta etkileşim ve devamlılıklardır. Keza Ahmet Refik'in 1912'de yayınlanan *Büyük Tarih-i Umumi*⁵⁴ kitabının 1. cildinin 336. sayfasında "Hititlerin mimarisi hakkında pek az malumat vardır. Bütün mebanî toprak altındadır. Yalnız şimalî Suriye'de Zincirli'de bir şehir meydana çıkartılmıştır. Bu şehir iki katlı dairevi müdafaa kulelerini havi bir duvarla muhattır. Duvarların ortasında da asıl şehir mevcuttur. Heykeltıraşlık sanatına gelince bu sanat Hititlerde oldukça terakki eylemiştir. Kitabelerin birçoğu hep dini manzaraları irae eder. Keza bir de çift kartal resmi bulunmuştur ki bu da vaktiyle Selçuk hükümdarlarının (1217) daha sonra da (1345) Alman imparatorlarının armasını teşkil eden çift kartalın ilk evvel Hititler tarafından icat olunduğunu ispat eder." paragrafının kenarına işaret koymuş, *çift başlı kartal* ifadesini ise altını çizerek ayrıca vurgulamıştır.⁵⁵ Aynı kitapta yer alan Fenikeliler devrine ait bir Kıbrıs sikkesi üzerinde bulunan ay yıldız figürü de Gazi'nin dikkatini çekmiştir.⁵⁶ (Fotoğraf 5).

Ahmet Refik'in yukarıda zikredilen *Umumi Tarih* kitabının 622. sayfasında nefis sanatlar başlığı altında incelenen Hun sanatının Avrupa'ya kadar uzanması da Gazi'nin ilgisini çekmiştir. Keza bu bölümde "Türkler

52 Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi: Resimli ve Haritalı*, Şems Matbaası, İstanbul 1915.

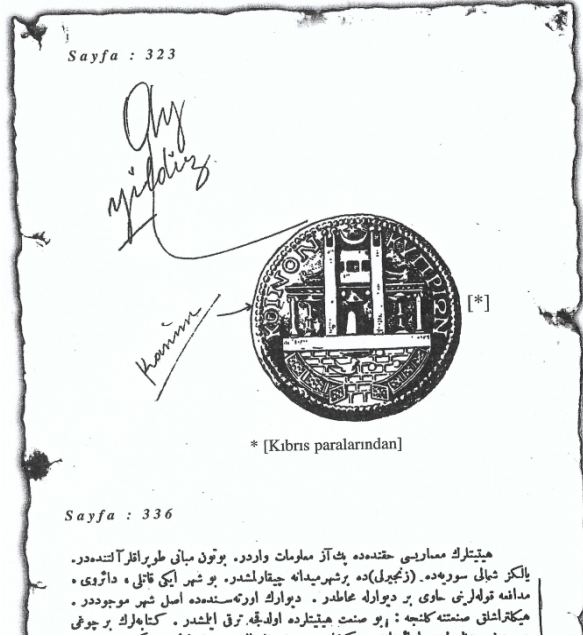
53 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 2, s. 76.

54 Ahmet Refik, *Büyük Tarih-i Umumi: Beşeriyetin Tekemmülüatı Medeniye, İctimaiye, Siyasiye ve Fikriyesi*, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul 1912.

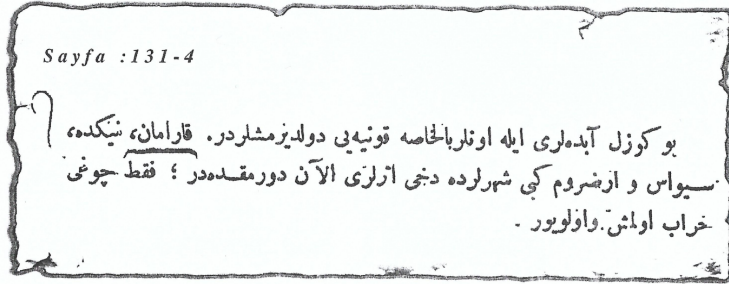
55 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 6, s. 69; Gürbüz Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, s. 55.

56 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 6, s. 69.

Orta Asya'da müterakki medeniyet eserleri ortaya koydukları gibi muhaceretlerinden sonra Şarki Avrupa'da da aynı meslekte devam ettiler. Son zamanlarda Macaristan'da Hunlardan kalma mühim sanat eserleri de meydana çıktı. Atilla definesi tabir olunan bu definede halis altından 23 vazo vardır. Vazoları vücuda getirenler hep Türk sanatkarlarıdır. Üzerlerinde Çin ejder resimleri hayvan kavgalarını musavver resimler mevcuttur. Vazolarda tezyinata müteallik şekiller mükemmeldir. Vazoların madenine verilen inhina üstadânedir. Bu eserlerin çoğu Avrupa müzelerindedir." paragrafını işaretlemiş, "Vazoları vücuda getirenler hep Türk sanatkarlarıdır" ifadesinin altını çizerek ayrıca vurgu yapmıştır.⁵⁷ Böylelikle Atatürk'ün, mahiyeti günümüzde de tartışılan Nagyszentmiklós Hazinesi'nden haberdar olduğu anlaşılmalıdır.

Fotoğraf 5. Atatürk'ün, Ahmet Refik'in *Büyük Tarih-i Umumi* Kitabının 232. Sayfasında Fenikeliler Devrine Ait Bir Kıbrıs Sikkesi Üzerinde Bulunan Ay Yıldız Figürüne Çektiği Dikkat. **Kaynak:** *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 6, s. 69.

Fotoğraf 6. Atatürk'ün, Doktor Rıza Nur'un *Türk Tarihi* Kitabının 131. Sayfasında Karaman'a İşaret Ettiği Bahisler.

Kaynak: *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 1, s. 344.

Yine Doktor Rıza Nur'un yukarıda zikredilen *Türk Tarihi* kitabının 3. cildinin 131. sayfasında "Mısır'da yanlış olarak Arap mimarisi adı verilen mimari Selçukî mimarisi gibidir. Kapılar onlar gibi pek yüksek ve istalaktitlerle süslüdür. Mısır'da, Arap'ta istalaktit olmaz demek ki bu mimari Arab'ın değil dışarıdan gelme bir sanattır. Erbabı bu münasebeti tetkik etmelidir" cümlesinin altını çizmesi esasında

57 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 3, s. 76.

Türk mimarisinin etkilediği coğrafyanın farkında olduğunu göstermesi açısından da dikkate değerdir.⁵⁸ Aynı sayfa içerisinde Rıza Nur, Selçuklulardan bahsederken “Bu güzel abideler ile onlar bilhassa Konya’yı doldurmuşlardır.” cümlesinden sonra Karaman, Niğde, Sivas ve Erzurum gibi şehirleri örnek vermiştir. Gazi ise burada Karaman’ın altını çizerek yanına bir soru işareti koymuştur.⁵⁹ (Fotoğraf 6).

Türk sanatında devamlılık meselelerine ilgisi ile alakalı bir başka örnek Dr. M. Tchakyroglou (Çakıroğlu) tarafından yazılıp İzmir Fransız Başkonsolosluğunda yardımcı tercüman olarak görev yapan Paul Zipcy tarafından Fransızcaya çevrilerek 1891’de Atina’da yayınlanan *Etude Ethnographique sur Les Yuruks*⁶⁰ [Yörükler Üzerine Etnografik Bir İnceleme] kitabıdır. Eseri okuyan Atatürk, çadırlar bahsinde Orta Asya’dan Ankara’ya uzanan etkileşimin anlatıldığı şu cümlelerin altını çizmiştir:

Yörüklerin çadırları kare biçiminde ve çoğunlukla kaba ve siyah yünden yapılmıştır. Van-Lennep, Orta Asyalı Türklerin çadırlarına benzer yuvarlak çadırlara Ankara civarında rastlandığını söyler. Çadırın kurulduğu yer, göçebe tarafından kutsal olarak kabul edilir ve Sibiry Türklerinde rastlanan sözcük olan Ghiourt(yurt) sözcüğü ile adlandırılır.⁶¹

Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk sanatına olan ilgisini gösteren bir diğer önemli nokta da Josef Strzygovski’nin *Türkiyat Mecmuası*’nda 1935 yılında yayımlanan 110 sayfalık “Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi”⁶² başlıklı makalesini okumasıdır. Gazi, makalede 5. sayfada “Türk sanatı Selçuklular ile başlamaz; hâlbuki bazıları Keykubâd’ın devrini Türk sanatına başlangıç olarak telâkki ediyorlar.” cümlesinin, 7. sayfadaki “Anadolu’daki Selçuklular (1077-1300) asırlarca evvel büsbütün başka bina tiplerine malik idiler. Bunlarda en mühim farik vasıf, Osmanlıların dört pilpayeli kubbesinden tamamen ayrı mazmunları ihtiva eden süslü tuğla tarzına temayül etmeleridir.” ifadelerinden ise *süslü tuğla tarzına temayül etmeleridir* kısmının altını çizmiştir. Yine aynı sayfada “Bundan başka, Selçuklular, evvelce Garbî Asya’da vücuda getirdikleri bir cami binası şeklini de birlikte getirmişlerdi: medrese.” cümlesinde *medrese* ifadesinin altını çizmiştir.⁶³ Makalenin 8. sayfasında geçen “Kabile reisi olan «Selçuk», takriben bin senesinde Buhara üzerine atıldığı ve haleflerinin Merv ve Nişabur’u fethettikleri zaman, ham tuğla üzerine renkli kaplama yapmak suretiyle teşekkül eden bu şehirlerdeki, yerli sanat tarzı Yakın Şark’a dâhil oldu; Tuğrul Beyin öldüğü Rey (Tahran) şehri 1044 tarihinde Selçuk İmparatorluğunun idare merkezi oldu.” cümlelerinin altını çizmiştir.⁶⁴ Zikredilen örneklerin haricinde de bu önemli makalede pek çok bahsin altını çizen Atatürk’ün, makaleyi değerlendirirken de yukarıda üzerinde durduğumuz iki konu üzerine yöneldiği anlaşılmaktadır. Keza 10. sayfada Kültigin’in mezar anıtındaki heykeller ile ilgili bahislerin altını çizdiği gibi 17. sayfada *Türk Sanatının Mahiyeti* başlıklı bölümünde Türk sanatının doğduğu coğrafyadan batıya doğru ilerleyişinde aldığı etkilere dair paragrafa da işaret koymuştur.⁶⁵

58 *Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar*, C. 1, s. 344.

59 *Age.*, s. 344.

60 *Dr. M. Tchakyroglou, Etude Ethnographique sur les Yuruks, Athenes* 1891.

61 *Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar*, C. 20, s. 426.

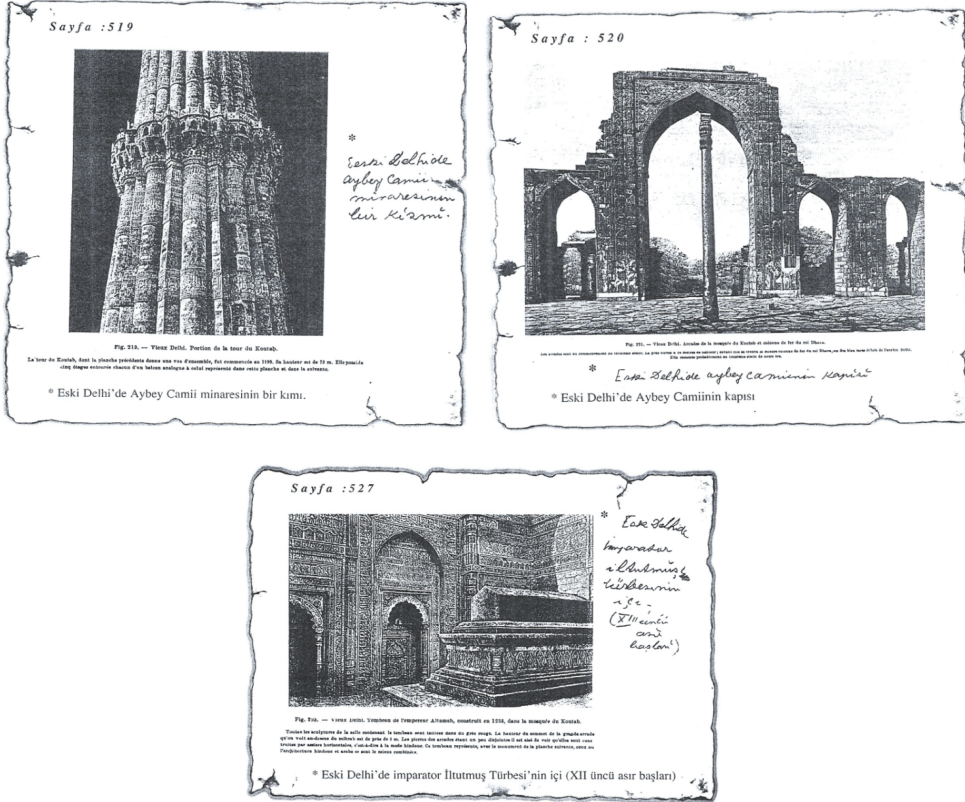
62 Josef Strzygovski, “Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 3, (1935), s. 1-110.

63 *Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar*, C. 10, s. 257-258.

64 *Age.*, s. 259.

65 *Age.*, s. 260-261. Atatürk’ün makalenin ekinde yer alan 46 resmin kenarlarına da işaret koymuş ya da notlar almış

Gazi'nin Türk tarihine olduğu gibi Türk sanatına da bütüncül bir açıdan baktığı anlaşılmaktadır. Nitekim Geza Feher'in Türk sanatının Ortaçağ'da Doğu Avrupadaki izlerini örnekler ile inceleyen *Les Monuments de la Culture Protobulgare et Leurs Relations Hongroises*⁶⁶ [Ön-Bulgar Kültürünün Anıtları ve Macarlarla İlişkileri] kitabını okuyan Atatürk burada tek tek verilemeyecek kadar çok bahsin altını çizmiştir.⁶⁷ Yine okuduğu kitaplar arasında yer alan Dr. Gustave Le Bon'un 1887 yılında basılan *Les Civilisations de l'Inde*⁶⁸ [Hindistan'ın Uygarlıkları] isimli Fransızca kitabında, Delhi Türk Sultanlığı döneminde inşa edilen Kutub Minar, Agra Kalesi, İltutmuş Türbesi gibi mimari eserlerin resimlerinin yanına el yazısıyla tanımlayıcı notlar almıştır.⁶⁹ (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Atatürk'ün, Dr. Gustave Le Bon'un *Les Civilisations De l'Inde* [Hindistan'ın Uygarlıkları] Kitabında, Delhi Türk Sultanlığı Döneminde İnşa Edilen Kutub Minar, Agra Kalesi, İltutmuş Türbesi Gibi Eserlerin Resimlerinin Yanına El Yazısıyla Aldığı Tanımlayıcı Notlar.

Kaynak: Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, C. 11, s. 466.

olması muhtemeldir. Ancak kitaba bu kısımlar alınmamıştır.

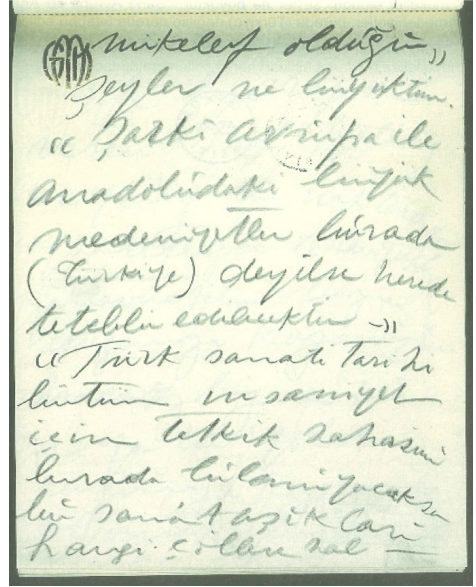
66 Geza Feher, *Les Monuments de la Culture Protobulgare et leurs Relations Hongroises*, Budapest 1931.

67 Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, C. 24, s. 197-249.

68 Gustave Le Bon, *Les Civilisations De l'Inde*, Paris 1887.

69 Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, C. 11, s. 466-470.

Tüm bu okuma ve not alarak çalışma faaliyetlerinin yanında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün defterine aldığı bir diğer küçük nottan esasında, 1933 yılında yeni yapılan İstanbul Üniversitesi'nde Türk sanatı eğitimi yapılacak bir Sanat Tarihi Bölümü kurulması fikrine sıcak baktığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de yapılacak üniversite reformu için 1932 yılında davet edilen Prof. Albert Malche'in, İstanbul Darülfünunu hakkında hazırladığı raporunda, kurulacak yeni üniversitede Türk sanatı eğitiminin de olması gerektiğini edebî bir dille ifade ettiği kısmı çok beğendiği anlaşılan Atatürk, raporda geçen cümleyi defterine aynen not etmiştir; "Şarkî Avrupa ile Anadolu'daki büyük medeniyetler, burada (Türkiye) değilse nerede tettebbu edilecektir? "Türk sanatı tarihi" bütün insaniyet için tetkik sahasını burada bulamayacaksa bu sanat âşıkları hangi çöllere saldıracaktır."⁷⁰ (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Atatürk'ün, Prof. Albert Malche'in Raporundan Türk Sanatı Eğitimi Hakkında Not Defterine Aldığı Kısım.

Kaynak: Atatürk'ün Not Defterleri IX, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s. 168.

3. Atatürk ve Türk Sanatı Tarihi Araştırmacıları

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde yer alan bir belgeden Çankaya'nın Türk sanatı sahasında yapılan araştırma ve belgeleme faaliyetleri ile yayınları takip ettiği anlaşılmaktadır. Keza Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği 26 Temmuz 1932'de elimizde mevcut olmayan bir yazı ile dönemin kültür işlerini yürütmekle sorumlu olan Maarif Vekâleti'nden iki madde hâlinde bilgi istemiştir. Bu bilgi talebine verilen cevabi yazının ilk maddesinde "Selçuk ve Osmanlı devirlerinden kalma cami, çeşme, saray, köprü v.s. gibi bilcümle mimarî eserlerin plan ve rölövelerini yaptırmak hususu Vekâletimizce de düşünülmektedir" denilerek konu hakkında bilgi verildikten sonra ikinci maddede Türkiye'deki tarihî abidelerin plan, fotoğraf ve rölöveleri alınmak suretiyle o güne kadar hazırlanmış yayınların bibliyografyası sunulmuştur. Dönemin Müzeler Umum Müdürü Hamit Zübeyir Koşay tarafından hazırlanan bibliyografyada yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yayınlanan 126 makale ve kitap yer almaktadır.⁷¹ (Belge 1-2).

Atatürk'ün yukarıda örnekleri ile incelenen tarihe ve eski eserlere olan ilgisi dönemin entelektüelleri tarafından da bilindiğinden gerek kurumlar gerek devrin önemli araştırmacıları yazdıkları kitapları Gazi Paşa'ya da takdim etmişlerdir.⁷² Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bu kitap

⁷⁰ Atatürk'ün Not Defterleri IX, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s. 168.

⁷¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 734827 (20.08.1932).

⁷² Bk. Tablo 1.

takdimlerine ait belgeler bulunmaktadır. Bunların arasından sanat tarihi ile ilişkili olanları şöyle sıralayabiliriz: Muharrem Feyzi Bey tarafından tercüme edilen *Eski Türk Kıyafetleri ve Güzel Giyim Tarzları*⁷³ kitabı yayıncısı Zaman Kitabevi tarafından Atatürk'e takdim edilmiştir.⁷⁴ (Belge 3). Yine Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden Ernest Mamboury'nin *Constantinople Guide Touristique*⁷⁵ [Constantinople Turistik Rehberi] kitabı, editörü John A. Rizzo tarafından Fransızca bir notla takdim edilmiştir.⁷⁶ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri'nde çalıştığı dönemde Türkler ile Sümerler arasındaki ilişkiyi tetkik ettiği beş makalesini 1933 yılı boyunca Gazi'ye sunmuştur.⁷⁷ Albert Gabriel'in, Paris'te 1934 yılında yayınlanan *Monuments Turcs D'Anatolie*⁷⁸ [Anadolu'nun Türk Anıtları] kitabının II. cildini ise Reşit Saffet Atabinen, Gazi'ye takdim etmiştir.⁷⁹

Yayınlarını gönderenler arasında müze idarecileri de yer almaktadır. Konya Müzesi Müdürü Yusuf Akyurt yayınladıkları *Resimli ve Muhtasar Konya Asarı Atika Müzesi Rehberi*⁸⁰ kitabını 15 Temmuz 1931'de, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Aziz Ogan ise yayınladıkları *Resimli Ayasofya Kılavuzu*⁸¹ ve *Guide Illustré des Sculptures Grecques Romaines et Byzantines*⁸² [Arkeoloji Müzesi Grek, Romen ve Bizans Heykelleri Resimli Rehberi] kitaplarını 9 Ocak 1936'da Çankaya Köşkü'ne takdim etmiştir.⁸³ Belgelerden sadece yayınlanmış eserlerin değil yayınlanmamış araştırma notlarının da Atatürk'e gönderildiği görülmektedir. Nitekim Konya Mıntıkası Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti Dil, Tarih, Edebiyat Komitesi Başkanı M. Mesut Koman, Ege yöresinde yaptığı inceleme gezileri sırasında tuttuğu ve eski Anadolu tarihi üzerine önemli gördüğü birkaç notu Konya'dan 10 Ekim 1935 tarihinde Çankaya Köşkü'ne göndermiştir.⁸⁴

Tüm bu yayın ve araştırma faaliyetlerinin takdimlerine Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tarafından genellikle "Gazi Hazretleri teşekkür ettiler ve mesainizden memnun kaldılar" şeklinde cevaplar verilmiştir. Zikredilen bu araştırmacıların yanında önemine binaen ayrı bir başlık açılması gereken bir isim de Fredrik Robert Martindir. (Fotoğraf 9). Yayınlarında genellikle F. R. Martin imzasını kullanan İsveçli Kültür Tarihçisi ve Koleksiyoner Fredrik Robert Martin, 1868'de Stockholm'de doğmuş,

73 William Alexander, *Eski Türk Kıyafetleri ve Güzel Giyim Tarzları*, çev. Muharrem Feyzi Bey, Zaman Kitabevi, İstanbul 1932-1933.

74 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 704669 (28.11.1932).

75 Ernest Mamboury, *Constantinople: Guide Touristique*, John A. Rizzo, İstanbul 1929.

76 Hakan Anameriç, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnan'ında Kalan Kitapları", s. 1120.

77 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 644593 (22.05.1933); Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 645620 (06.06.1933); Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 580522 (15.08.1933). Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun dil işleri üzerinde çalışmak istediğine dair bir mektubu hakkında da yazışmalar bulunmaktadır. Mektup arşivde mevcut olmamakla birlikte Atatürk mektubun 7.5.1933 tarihinde Maarif Vekili Reşit Galip Beye gönderilmesini istemiştir. Bk. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 647009 (01.05.1933); Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 650330 (07.05.1933).

78 Albert Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie Amasya-Tokat-Sivas II*, E. de Boccard, Paris 1934.

79 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 645565 [t.y.].

80 *Resimli ve Muhtasar Konya Asarı Atika Müzesi Rehberi*, Alaeddin Klişe Fabrika ve Matbaası, İstanbul 1930.

81 *Resimli Ayasofya Kılavuzu*, İstanbul Müzeleri Genel Direktörlüğü, Devlet Basımevi, İstanbul 1935.

82 *Guide Illustré des Sculptures Grecques Romaines et Byzantines*, İstanbul Müzeleri Genel Direktörlüğü, Devlet Basımevi, İstanbul 1935.

83 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 608520 (15.07.1931); Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 689432 (09.01.1936); Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 700355 (13.01.1936).

84 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 680850 (24.10.1935).

doktorasını Viyana'da 1901 yılında tamamlamıştır. Bir süre İsveç müzesinde çalışmasının ardından kendisi ile özdeşleşecek büyük doğu seyahatlerine başlamıştır.⁸⁵ 1900-1902 yıllarında İstanbul'daki İsveç sefaretinde görev alan Martin, bu dönemde Harbiye ambarındaki tarihî silahlar ve Osmanlı'ya sığınan İsveç Kralı XII. Charles'ın Dimetoka günleri hakkında araştırmalar yapmıştır.⁸⁶ 1905 yılında Konya Alaaddin Cami'indeki Selçuklu halıları ile ilgili önemli keşiflerde bulunmuş, Friedrich Sarre ile birlikte 1910 yılında Münih'te düzenlenen İslam sanatı sergisini tertip ederek, yayınlanan katalogun editörlüğünü yine Sarre ile birlikte yapmıştır.⁸⁷ Sonraki yıllarda da Türk sanatına olan araştırmalarını sürdüren F. R. Martin, halı ve minyatür sanatlarına dair iki kitap da yayınlamıştır.⁸⁸ 1929 yılında Topkapı Sarayı Müzesi'ne birkaç eser satışı yapan Martin'in Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde yer alan 19 Kasım 1931 tarihli mektubundan bu tarihte İstanbul'da olduğu ve büyük bir Türk Sanatı kitabı hazırlamak üzere Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüşmek istediği anlaşılmaktadır. (Belge 4). Fransızca mektubun çevirisi şöyledir:

Bacağımı incittiğimden dolayı Ankara'ya gidişimi ertelediğim için çok üzgünüm. Ekselanslarının ilgisini çekebilecek birkaç notu ve Türk sanatı üzerine büyük çalışmamın taslağını bu mektuba eklemek cüretini gösteriyorum. Ankara ziyaretim sırasında Ekselanslarının bana sorabileceği her türlü soruyu ayrıntılı olarak cevaplayabilmemi

Fotoğraf 9. Fredrik Robert Martin (1868-1933).

Kaynak: http://photos.geni.com/p13/2d/7f/d0/1a/5344483acf202a02/fredrik_robert_original.jpg
[Erişim Tarihi: 28.02.2022].

- 85 https://sv.wikipedia.org/wiki/Fredrik_Martin ; <https://sok.riksarkivet.se/SBL/Presentation.aspx?id=9129> [Erişim Tarihi 26.01.2022]. Seyahatleri sırasında çeşitli ülkelerden topladığı sanat eserlerine ait koleksiyonunun bir kısmı günümüzde İsveç'teki Världskulturmuseerna (The National Museums of World Culture)'da muhafaza edilmektedir. İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi Sven Hedin Vakfı'nda görevli Håkan Wahlquist'a ve İsveç Nordiska Müzesi uzmanlarından Ulla-Karin Warberg'e Martin'in biyografisine dair verdiği bilgiler için teşekkür ederiz.
- 86 *Fatih Rukancı-Hakan Anameriç*, "Arşiv Belgeleri ile II. Abdülhamid Dönemi Müzecilik Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 66, (2019), s. 400-401.
- 87 *Oktay Aslanapa*, "Anadolu Selçuklu Sanatı", I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 2001, C. 1, s. 43; Oktay Aslanapa, "Türk Halı Sanatı", *Erdem*, S. 7, (1987), s. 101-102; Betül Başak Ünlü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun 1910 Münih "İslam Sanatının Şaheserleri" Sergisi'ne Katılımı: Arşiv Belgeleri, Eserler ve Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 130.
- 88 Fredrik Robert Martin, *A History of Oriental Carpets Before 1800*, Vienna 1908; Fredrik Robert Martin, *The Miniature Painting and Painters of Persia, India and Turkey*, London 1912.

sağlayacak olan müsveddeyi birkaç gün içinde İtalya'dan teslim alacağım. [Ankara'ya] Gitmek için yanıp tutuşuyorum ama... En derin saygılarımı lütfen kabul edin, Ekselans.⁸⁹

Mektubuna ek olarak gönderdiği notlarda Martin, otuz beş senedir Türk sanatı üzerine hacimli bir kitap yazabilmek için Türk kültürünün yayılışı konusunda gözlemler yaptığını söyleyerek Antik Roma ve İsvaç kültüründeki – özellikle askerî alandaki – Türk etkileri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.⁹⁰ Martin ayrıca en eski zamanlardan bu yana Türk sanatının gelişimini bir anıt eser olarak ele alacağını söylediği, 400'er sayfalık iki cilt *L'Histoire Des Arts Decoratifs Turcs Jusqu'aux Temps Modernes* [Türk Süsleme Sanatlarının Modern Zamanlara Kadar Tarihi] başlıklı kitabının içindekiler kısmını da göndermiştir. Buna göre ilk cildi metinden oluşacak kitabın ikinci cildinde 400 levha hâlinde 50'si renkli ve çoğu daha önce yayınlanmamış eser fotoğrafları yer alacaktır. Martin, kitabının Viyana'daki en iyi matbaalar tarafından daha önce yayınladığı doğu minyatürleri hakkındaki büyük kitabı tarzında, el yapımı kâğıtlar üzerine özel baskı yöntemi ile ve çok sınırlı sayıda basılacağını söylemektedir.⁹¹ (Belge 5). Kitabın bölümlerini mektubunda şöyle sıralar:

BÖLÜM I

SELÇUKLU SANATI

BÖLÜM II

KONSTANTİNOPOLİS'İN FETHİNDEN ÖNCE SANAT

BÖLÜM III

SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİNDE ALTIN ÇAĞ

BÖLÜM IV

BAROK VE ROKOKO

Martin, kitabının taslağına ait yukarıda zikredilen dört bölümü paylaştıktan sonra hemen arkasına kitabın muhteviyatını 16 bölüm hâlinde özetlemiştir. Mimariden resme, tekstilden cama kadar Türk sanatının pek çok sahasını ilgilendiren bu detaylı kısımların yukarıda zikredilen ilk dört bölümün ardından mı geleceği yoksa bölümlerin içerisine mi dağıtılmış olduğu ise anlaşılamamaktadır. Muhteviyatın tarif edildiği 16 bölüm şu şekildedir:

89 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 621895 (19.11.1931). Fransızca belgenin çevirisi için Olcay İşeri'ye teşekkür ederiz.

90 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 621898 (19.11.1931). Burada notlar içerisinde Benito Mussolini hakkındaki değerlendirmeleri de oldukça ilginçtir: "Bugünlerde İtalya'da olağanüstü kalitede tek bir adamın bütün bir ülkeyi değiştirmede ne kadar yeterli olduğunu görüyoruz. Mussolini kesinlikle on sekizinci yüzyılın başında Balkanlar'dan Venedik yakınlarına sığınan bir kişinin soyundan geliyor. Kafasında, duruşunda, konuşma tarzında, zihniyetinde çok az İtalyanlık var. Yüzyıllar önce yaşamış büyük bir Türk savaşçısının torunu olabilir. Onda gördüğümüz gibi olağanüstü ve çok özel nitelikler, genellikle birkaç nesil sonra yeniden çiçek açar. Kökeni görüyoruz, ancak bunu kanıtlamak çoğu zaman çok zor."

91 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 621898 (19.11.1931).

Bölüm 1. Dini Mimari, Camiler ve Türbeler

Bölüm 2. Sivil Mimari

Köşkleri ve Bahçeleri ile Eski Saray

Şehirdeki ve Boğazdaki Evler

Köşkler [bahçe], Çadırlar ve Kayıklar

Bölüm 3. Camilerin ve Evlerin İç Dekorasyonu

Duvar Seramikleri

Mermer Çeşmeler

Boyalı ve Yıldızlı Mermer Dekorasyon

Ahşap Heykeller, Boyalı Ahşap İşleri, Sedef ve Pullarla İşlemeli Mobilyalar, Boyalı Duvar ve Tavan Süslemeleri, Vitray Pencereleler

Bölüm 4. Mısır'ın I. Selim Tarafından Fethi ve Mısır Hazineleri Eski Saray'da

Çaldıran Savaşı, I. Selim'in Getirdiği İran Hazineleri ve İran Sanatçıları

Timurluların Sonuncusu Prens Bedr Es Saman'ın Hazineleri

Bölüm 5. Elyazmaları ve Süslemeleri

Kur'an-ı Kerim Ciltleri, Şablonlar ve El Yazmalarının Süsleme Çalışmaları, Renkli Ebrulu Kâğıtlar

Gentile Bellini ve Türk Öğrencileri. Türk Portresi.

Bölüm 6. Kuyumculuk; Mücevherler, Altın veya Bakır Üzerine Mineler, Altın ve Gümüş Kakma, Değerli Taşlarla Kaplanmış Fildişi Oymalar. Yeşim Taşı, Kristal ve Çin Porseleni Üzerine Değerli Taşlardan Kakma

Bölüm 7. Erkekler ve Atlar İçin Silahlar ve Zırhlar. Koşum Takımları

Bölüm 8. İmparatorluk Fabrikasından Halılar ve Küçük Asya ve Mısır'dan Halılar, Kilimler

Bölüm 9. Bursa ve Bilecik Kadifeleri

Bölüm 10. Bursadan Altın İşlemeli Kumaşlar ve İstanbul'daki İmparatorluk Fabrikası [Simkeşhane]

Bölüm 11. İstanbul ve Edirne Baskılı Kumaşlardan Nakışlar

Bölüm 12. Kıyafetler. Sarayın Lüksü. Kutlamalar

Bölüm 13. Timurî ve İran Seramiklerinden Esinlenen İznik Seramikleri, Şam ve Rodos Seramikleri, Eyüp, Kütahya ve Adalar Seramikleri. Türkiye'ye Özel Çin Porselenleri

Bölüm 14. Türkiye’de Aşırı Süslü Venedik Camları, Beykoz Camları**Bölüm 15.** Pirinç ve Bronzlar. Avrupa Tarzında Altın Sarısı Pirinçler

Bölüm 16. İstanbul ve Edirne Lakeleri. Deriler, Elde İşlenmiş Cilalı Deriler, Altın İşlemeli Deri Koşum Takımları, İstanbul’dan Gümüş İşlemeli Deriler.

Zikredilen mektuba ne cevap verildiğini bilmediğimiz gibi Atatürk ile görüşüp görüşmediğine dair bir bilgimiz de bulunmamaktadır. Ancak Atatürk’ün nöbet defterinde böyle bir görüşmenin kaydının yer almaması, görüşmenin gerçekleşmediğini düşündürmektedir.⁹² Türkiye’deki arşivlerde ve dönem gazetelerinde Martin’in bahse konu Türkiye ziyareti hakkında bir belge ya da bilgiye rastlanılmamıştır. Yalnızca Tahsin Öz bir makalesinde Topkapı Sarayı Müzesi’nde, kumaşların teşhirine başlandığı sırada müzeyi gezen F. R. Martin’in eserler hakkındaki bir yorumunu kaydetmektedir.⁹³ Tahsin Öz’ün zikrettiği padişah kıyafetlerinin sergilendiği salon 31 Mayıs 1931’de ziyarete açılmıştır.⁹⁴ Armenag Sakisian ise bir makalesinde Martin’in 1932 yılında İstanbul Müzeler Müdürü Halil Ethem Bey tarafından Topkapı Sarayı’nda bulunan iki portre hakkındaki fikirleri için İstanbul’a davet edildiğini aktarır.⁹⁵ Böylelikle Fredrik Robert Martin’in 1931 yılı sonu ile 1932 yılı başlarında İstanbul’da olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Martin ile ilgili çalışmaları bulunan İsveç Nordiska Müzesi uzmanlarından Ulla-Karin Warberg, Martin’in İsveç arşivlerinde tespit ettiği bir mektubundan 1932 yılı Temmuz ayında İstanbul’dan ayrılarak Viyana’ya gittiğini kaydetmektedir.⁹⁶

Fredrik Martin’in taslağını gönderdiği Türk Sanatı kitabının akıbetine dair ne yazık ki bir bilgi bulunamamıştır.⁹⁷ Ancak İsveçli araştırmacılar Ulla-Karin Warberg ve Håkan Wahlquist, esas ilgisi sanat tacirliği olan F. R. Martin’in kendisini olduğundan daha farklı göstererek pek çok ciddi olmayan proje taslağı hazırladığını ancak bunların hiçbirini ekonomi ve sağlık problemleri nedeniyle gerçekleştirmediğini kaydetmektedir.⁹⁸ Bu nedenle iki araştırmacı da Martin’in

92 Özel Şahingiray, *Atatürk’ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1955.

93 Tahsin Öz, “Türk Kumaş Tarihi Üzerinde Araştırmalar”, *III. Türk Tarih Kongresi: Ankara 15-20 Kasım 1943 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 558.

94 *Cumhuriyet*, 01.06.1931; *Milliyet*, 01.06.1931.

95 Neslihan Doğan, *İngiliz Sanat Dergilerinde Türk Sanatı (1903-2010 Mayıs): Kitap Tanıtım Yazıları ve Makaleler Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 55; Armenag Sakisian, “The Portraits of Mehmet II”, *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, S. 433 (Nisan 1939) s. 172.

96 Ulla-Karin Warberg ile yapılan şahsi yazışma. Warberg’e bu bilgi için, Dr. Murat Bozcu’ya ise yazışmanın yapılmasına sağladığı destek için teşekkür ederiz.

97 Fredrik Robert Martin, 1930’lu yıllarda Avrupa’da dolaşarak sanat tacirliği yapmış ve 1930 yılında Floransa’da yerleşik iken iflas etmiştir. İtalyan makamları tarafından elinde bulunan eserlere el konulup müzayede usulü ile satılmıştır. 1933’te Mısır’da vefatının ardından biriktirdiği koleksiyonu ve çalışmaları çok çeşitli yerlere dağılmıştır. İtalya Floransa’daki Şehir Arşivi’nde bazı belgeleri olduğu bilinmekle birlikte belgelerin bir sel felaketi ile tahrip olduğu öğrenilmiştir. Arşivinin bir kısmının İsveç’teki Konstfack Üniversitesi ve İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi Sven Hedin vakfında olduğunun anlaşılması üzerine Üniversite Kütüphanesi sorumlularından Björn Larsson ve İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi Sven Hedin vakfında Håkan Wahlquist ile yazışma yapılmış ancak bu kaynaktan kitap taslağının akıbeti ve Martin’in Türkiye günleri hakkında bir bilgi bulunamamıştır.

98 Tahsin Öz’ün F. R. Martin’in Avrupa’ya döndükten bir müddet sonra Türk kumaşları üzerine ortak bir kitap yazmayı

böyle bir kitabı Cumhuriyet idaresinden sadece maddi bir destek alabilmek için taslak hâlinde hazırlayıp gerçekte tamamlamamış olduğunu düşündüklerini bildirmiştir.⁹⁹ Nitekim kitap taslağının bağlantılarının kopukluğu da bu duruma işaret etmektedir.

Yerli ve yabancı araştırmacıların yanı sıra vatandaşların da hassasiyet göstererek Atatürk'e eski eserler hakkında bilgi, belge ve taleplere göndermeleri gerçekten ilginçtir. Örneğin, *Ceride-i Havadis ve Saadet* gazeteleri sahibi Fethi Urkan 1931 yılı Eylül ayında Çankaya Köşkü'ne gönderdiği mektubuna "İstanbul'da mahvolan tarihî abideler ve eserleri" gösteren bir liste ekleyerek eserlerin kurtarılmasını istemiştir.¹⁰⁰ Atatürk mektubun ve listenin Başbakan'a sunulmasını emretmiş, belgeler Başvekâlete gönderilmiştir.¹⁰¹ Arşivde yer alan bir başka ilginç mektup Mehmet Galip Bey'e aittir. İstanbul'da bir inşaat şirketi sahibi olan Mehmet Galip Bey, Berlin'e yaptığı ziyareti sırasında Pergamon Müzesi'nde gördüğü Türkiye kökenli eserlerin fotoğraflarından oluşan bir albümü 1932 yılında mektupla Gazi Paşa'ya takdim etmiştir.¹⁰² (Belge 6).

Yukarıda sıralanan tüm bu eser ve bilgi takdimi örneklerinin yanında Atatürk'ün Türk sanatı tarihi araştırmacılarına verdiği destek açısından zikredilmesi gereken bir başka önemli isim Ali Saim Ülgen'dir. Ali Saim Ülgen 1933 yılında henüz İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrenci olduğu sırada yayınladığı *İstanbul ve Eski Eserleri*¹⁰³ kitabını Çankaya Köşkü'ne göndermiştir.¹⁰⁴ Daha lise çağındaki bir gencin eski eserler hakkında kitap yazması Atatürk'ün de dikkatini çekmiş olmalıdır. Bu kitap takdimi ile ilgili elimizde yalnızca "Eseriniz alınmış ve takdim olunmuştur" ifadesi bulunan bir teşekkür mektubu bulunmakla birlikte (Belge 7) sonraki yıllarda genç Ali Saim'in hayatı ve aldığı görevler, devletin en üst kademesinin desteğine işaret etmektedir.¹⁰⁵ Nitekim Ali Saim Ülgen lise mezuniyetinin ardından Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümüne girmiş, burada eğitimine devam ederken İstanbul'daki mimari anıtların korunması için İstanbul Arkeoloji Müzelerine bağlı olarak faaliyet gösteren Asar-ı Atika Encümeni'nde âdeta stajyer gibi çalışmıştır. Encümen'in arşivinde yer alan ve İhtifalci Mehmet Ziya Bey'in hazırladığı anlaşılan eski eser fişlerini eski harflerden Latin harflerine aktaran Ali Saim, bazı yapıları tekrar dolaşmış, fişlere eserlerin güncel durumlarına dair notlar düşmüş, planlar ve rölöveler çizmiştir.¹⁰⁶

teklif ettiğini kaydetmesi de esasında Martin'in kafasının ne kadar karışık olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bk. Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946, s. 2.

99 Ulla-Karin Warberg ve Håkan Wahlquist ile yapılan şahsi yazışma. (Kendilerinin izni ile kullanılmıştır.)

100 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 665123 [t.y.]. Maalesef liste arşivde yer almamaktadır.

101 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 680666 (02.09.1931). Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin Başbakanlık kalemleri altında yapılan araştırmada bu belge ve bu belge özelinde yapılan herhangi bir işleme rastlanmamıştır.

102 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 623089 (19.07.1932); Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 628099 (17.08.1932). Mehmet Önder bir makalesinde Mustafa Kemal Paşa'nın 1917 yılı Aralık ayının ortalarında Velihaht Şehzade Vahdettin ile birlikte Almanya'ya yaptığı gezide Potsdam Sarayı'nı ve Berlin müzelerini gezdiğini, bilhassa Bergama-Zeus tapınağının sergilendiği Pergamon Müzesi'nin onu ne kadar etkilediğini daha sonra Müze Müdürü Tahsin Öze anlattığını kaydetmiştir. Bk. Mehmet Önder, "Atatürk ve Müzeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 16 (1989), s. 63.

103 Ali Saim, *İstanbul ve Eski Eserleri*, *Milli Mecmua Matbaası*, İstanbul 1933.

104 Salt Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi, TASUDOC0532069 (07.08.1933).

105 Hasan Rıza Ergezen, "Y. Mimar Ali Saim Ülgen 1914-1963", *Arkitekt*, S. 311, (1963), s. 87.

106 Zeynep Ahunbay, "Genç Cumhuriyetin Koruma Alanındaki Öncülerinden Y. Mimar Ali Saim Ülgen 1913-1963", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S. 16 (2016), s. 4-5.

Bu faaliyetinin yanında Türk Tarih Kurumu'nun 1935'ten itibaren hacimli bir Mimar Sinan kitabı hazırlama projesine, Fuat Köprülü, Şemsettin Günaltay, Rıfık Melül Meriç gibi dönemin büyük âlimleri ile birlikte katılması dikkate değerdir. Ali Saim Ülgen proje kapsamında Türk Tarih Kurumu adına Mimar Sinan eserlerinin rölöve ve planlarını çizmekle görevlendirilmiştir.¹⁰⁷ Bu kadar önemli bir projeye, yapıların planlarını çizmek üzere Mimar Sedat Çetintaş, Müzeler Mimarı Kemal Altan ve dönemin önde gelen diğer pek çok mimarının yahut Sedad Hakkı Eldem, Sırrı Bilen gibi mimarlık hocalarının yerine henüz Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümünde öğrenci olan Ali Saim'in dâhil edilmesi Atatürk'ün açık tercihinin bir işaret olarak düşünülmelidir. Ali Saim'e olan bu "devlet desteği" sonraki yıllarda da sürmüştür, 1938 yılında üniversite mezuniyetinin ardından mimari restorasyon alanında yurtdışında eğitime gönderilen ilk öğrenci olmuştur.

Sonuç

20. yüzyılın başlarında dünyada ve Türkiye'de Türk sanatı sahasında yapılan çalışmalar henüz kurumsal bir nitelik kazanmamış olup, münferit araştırmacılar tarafından yürütülmüştür. Bu durum, gerek bilgi ve yayın eksikliği ile gerekse kasıtlı maksatlarla birleştiğinde çoğunlukla Türk sanatı üzerine eksik ve yanlış yorumlar yapılması sonucunu doğurmuştur. Böyle bir dönemde Türkiye'de siyasi anlamda önemli bir dönüşümü gerçekleştiren Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün okuduğu kitaplar ve çalışma notlarından Türk sanatı tarihine ilgi duyduğu görülmektedir. Keza Atatürk'ün kütüphanesinde Türk sanatının çeşitli sahalarına dair kitap, dergi, broşür, albüm, şehir rehberi, müze kataloğu gibi farklı türlerde 62 eser yer almaktadır. Gazi'nin okuduğu kitaplara koyduğu işaretlerden ve aldığı notlardan Türk sanatı araştırmalarında genellikle iki meselenin üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Cumhuriyet döneminde resim ve heykel gibi sanat alanında yapılan inkılaplara tarihî temeller aranmasıdır. Gazi, okuduğu kitaplarda Asya'dan başlayarak Osmanlı'ya kadar Türklerin de resim ve heykel gibi tasvir sanatları ile meşgul olduğunu, bu alanda örnekler verdiğini gösteren kısımlara işaret koyarak dikkat çekmiştir. İkinci mesele ise sanatta etkileşim ve devamlılıklardır. Proto-Bulgar kültüründen Hindistan'daki Türk mimarisine kadar okuduğu yayınlarda Türk sanatında etkileşimler ve devamlılıklar üzerinde duran Gazi'nin, Türk tarihine olduğu gibi Türk sanatına da bütüncül bir bakış açısı ile baktığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz Anıtkabir Müzesi ile Çankaya Köşkü Müzesi'nde muhafaza edilen Atatürk'ün okuduğu kitaplar üzerinde yapılacak yeni incelemeler bu konudaki bilgimizi daha da genişletecektir. Okuma ve not alarak çalışma faaliyetlerinin yanında Gazi'nin 1933 yılında yeni yapılanan İstanbul Üniversitesi'nde Türk sanatı eğitimi yapılacak bir Sanat Tarihi Bölümü kurulması fikrine sıcak bakması da Türk sanatı araştırmalarına ilgisi bağlamında önemli bir veridir. Dönemin önde gelen sanat tarihçilerinden İsveçli Fredrik Robert Martin örneğinde olduğu gibi, Atatürk'ün Türk sanatına olan ilgisi dönemin entelektüellerinin yanı sıra vatandaşlar tarafından da bilindiğinden gerek devrin önemli araştırmacıları gerek vatandaşlar eski eserler

107 Agm., s. 8.

hakkında yazdıkları kitapları, bilgi, belge ve talebnamelemler ile yayınlanmamış araştırma notlarını Gazi Paşa'ya takdim etmişlerdir.

Atatürk döneminde Türkiyede lisans seviyesinde Türk sanatı eğitimi verilecek bir bölüm kurulamamıştır. Muhtemelen öğretim üyesi temini eksikliğinden dolayı hayata geçirilemeyen bu faaliyete rağmen Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu, Türk Tarih kongrelerinin düzenlenmesi, Türk Tarihi Sergisi'nin açılışı ile arkeolojik kazılar ve pek çok müzenin ziyarete açılması, Türk sanatı araştırmalarının bilimsel bir mahiyet kazanması bağlamında Atatürk'ün büyük destekleri ile gerçekleşmiş hamlelerdir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Zeynep, "Genç Cumhuriyetin Koruma Alanındaki Öncülerinden Y. Mimar Ali Saim Ülgen 1913-1963", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S. 16, (2016), s. 3-20.
- Anameriç, Hakan, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnanda Kalan Kitapları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 63, (Kasım 2005) [2008], s. 1115-1140.
- Aslanapa, Oktay, "Anadolu Selçuklu Sanatı", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 2001, C. 1, s. 43-48.
- _____, "Atatürk'ün Kültür ve Sanat Faaliyetleri", *Erdem*, S. 6, (Eylül 1986), s. 741-748.
- _____, "Türk Halı Sanatı", *Erdem*, S. 7, (1987), s. 99-110.
- Atatürk'ün Kitaplığı: Atatürk'ün Doğumununun 125. Yılı Anısına*, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2006.
- Atatürk'ün Not Defterleri IX*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008.
- Atatürk'ün Not Defterleri VIII*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008.
- Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle*, Anıtkabir Derneği, Ankara 2001, 1-24 C.
- Çolak, Melek, "Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, (Bahar 2010), s. 371-402.
- Doğan, Neslihan, *İngiliz Sanat Dergilerinde Türk Sanatı (1903-2010 Mayıs): Kitap Tanıtım Yazıları ve Makaleler Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Ergezen, Hasan Rıza, "Y. Mimar Ali Saim Ülgen 1914-1963", *Arkitekt*, S. 311, (1963), s. 87-88.
- Eyice, Semavi, "Atatürk ve Eski Eserler", *Türk Kültürü*, S. 13, (1963), s. 100-108.
- Günaltay, Şemsettin, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Belleten*, S. 10, (Nisan 1939), s. 273-274.
- İnan, Afet, *Atatürk'ten Mektuplar*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Minor, Vernon Hyde, *Sanat Tarihinin Tarihi*, çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.
- Mülayim, Selçuk, "Mâziperestler ve Sanat Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 14, (2009), s. 11-32.
- Nuhoğlu, Mehmet , "Cumhuriyet Öncesi Türkiye'sindeki Gazete ve Dergilerde Yayınlanan Sanat ve Sanat Tarihi Yazı/Makalelerinde Fikri Yapı", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 56, (2013), s. 83-96.
- Orhonlu, Cengiz, "Atatürk ve Tarih Görüşü", *Türk Kültürü*, S. 61 [Atatürk Özel Sayısı], (1967), s. 26-30.
- Önder, Mehmet, "Atatürk ve Müzeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 16 (1989), s. 63-73.
- Öz, Tahsin , "Türk Kumaş Tarihi Üzerinde Araştırmalar", *III. Türk Tarih Kongresi: Ankara 15-20 Kasım 1943 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 556-563.
- _____, "Atatürk ve Türk Sanatları" *Belleten*, S. 80, (1956), s. 585-598.
- _____, *Türk Kumaş ve Kadifeleri I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.
- Rukancı, Fatih – Anameriç, Hakan, "Arşiv Belgeleri ile II. Abdülhamid Dönemi Müzecilik Faaliyetleri" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 66, (2019), s. 383-418.
- Sakisian, Armenag, "The Portraits Of Mehmet II", *The Burlington Magazine For Connoisseurs*, S. 433, (Nisan 1939) s. 172-184.
- Sıçrayık, Anılcan, *İstanbul'da Eski Eser Tahribi (1908-1938)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019.

Sürün, Mustafa, *Cumhuriyet Öncesi Sanat Tarihi Yaklaşımları: 1850-1923 Sanat Tarihi Yayınları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

Şahingiray, Özel, *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1955.

Tüfekçi, Gürbüz D., *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar İle*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1983.

Türkmen, F. Nalân, "Türk Sanat Tarihinde Öncü Kurumlar ve Kuruluşlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 14, (2009), s. 609-627.

Ünlü, Betül Başak, *Osmanlı İmparatorluğu'nun 1910 Münih "İslam Sanatının Şaheserleri" Sergisi'ne Katılımı: Arşiv Belgeleri, Eserler ve Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

580522 (15.08.1933).

608520 (15.07.1931).

621895 (19.11.1931).

621898 (19.11.1931).

623089 (19.07.1932).

628099 (17.08.1932).

644593 (22.05.1933).

645620 (06.06.1933).

645565 (t.y.).

647009 (01.05.1933).

650330 (07.05.1933).

665123 (t.y.).

680666 (02.09.1931).

680850 (24.10.1935).

689432 (09.01.1936).

700355 (13.01.1936).

704669 (28.11.1932).

734827 (20.08.1932).

Salt Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi

TASUDOC0532069 (07.08.1933).

Gazete Koleksiyonları

Akşam, 21.01.1937.

Cumhuriyet, 01.06.1931.

Milliyet, 01.06.1931.

Elektronik Kaynaklar

https://sv.wikipedia.org/wiki/Fredrik_Martin [Erişim Tarihi 26.01.2022]

<https://sok.riksarkivet.se/SBL/Presentation.aspx?id=9129> [Erişim Tarihi 26.01.2022]

Ulla-Karin Warberg ve Håkan Wahlquist ile yapılan şahsi yazışma.

EKLER

0109529 - 264

T. C
Maarif Vekâleti
Müzeler DAİRESİ

Ankara 20.8.1932

85349 Umumi
Hususi

Hulâsa: Mimar Sedat Beyin müzacaatı
Türk abidelerinin plan ve
fotoğrafları hakkında.

Türkiye Cümhuriyeti Riyaseti
Katibi Umumiliğine

26/7/1932 tarih ve 4/546 numaralı tezkere Devletleri cevabıdır :

1 - Selçuk ve Osmanlı devirlerinden kalma cami, çeşme, saray, köprü v.s. gibi bîlçünle mimari eserlerin plan ve rölöyelerini yaptırmak hususu Vekaletimizce de düşünülmektedir. Tarihi abidelerin asli hey'etleri üzerine tamirine hazırlık mahiyetinde olan bu mesaiye abidatın tescilli bakımından da ihtiyaç vardır. Tarihi abidelerin tescil ve tamirleri için idarei hususiyeler bütçesinden yüzde yarımınının Maarife terking mütesellik Vekaletimizce hazırlanan kanun layihası, Dahiliye Vekaletinin 449/88 numara ve 30/6/1932 tarihli tahriratile (Tarihi abidelerimizin tasnif ve tefriki ile mahalli olanlarının bakımlarının Belediyelerce temini düşünülmek üzere mezkûr eserlerin tefrik ve tasnifi hususu..) yolunda itiraz edilmiştir. İdarei hususiyeye, belediye, Evkaf gibi teşkilâtın birinden veya her sene Vekaletimiz bütçesine külliyetli bir meblağ konmak suretile muvazenei umumiye den icap eden para temin olduğunda takdirde çok mühmel bir vaziyette bulunan Abidatın plan, fotoğraf ve rölöyelerini almak için mütehasis zavattan mürekkep bir fen hey'eti teşkil olunacak ve senelere taksim olunan program dairesinde abidatın tamiri mümkün olacaktır. Chicago sergisine hazırlık münasebetile Türk abidelerinden bir kaçının rölöyelerini yaptırmak için Mimar Sedat Beyle müzakere hususu İstanbul Müzelerine bildirilmiştir.

2 - Türkiyedeki tarihi abidelerin plan, fotoğraf ve rölöyelerini almak suretile bazı eserler vücade getirilmiş ise de bunların ekseri si dar zamanda eksik vesaitle hazırlanmış monografiiler veya epigrafik araştırmalar mahiyetindedir. Abidelerin esas planlarını, makta resinlerini, teferruatının hendesi detay resimlerini, çinilerinin renkli tablolarını yapmağa mevcut kitabelerin istampaçlarını almaya ihtiyaç vardır. Mesai yapıldıktan sonra eserler mahvolsa dahi yeni den asli heyetleri üzerine yapılmaları mümkün olacaktır. Şimdiye kadar negrolunan eserler ihtiyacın onda birine dahi tekbül etmez. Yapılan tetkiklerden muttali olabildiklerimizin listesi bitişik olarak tekdîm kılınmıştır.

Bilvesile derin hürmetlerimi teyit eylerim Efendim.

Maarif Vekili

H. Z.

T

E

24. 7. 1932

3452

B. Amis

A	VII-1-50
D	82
F	1-262

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Yer No. : _____

Dos. No. : _____

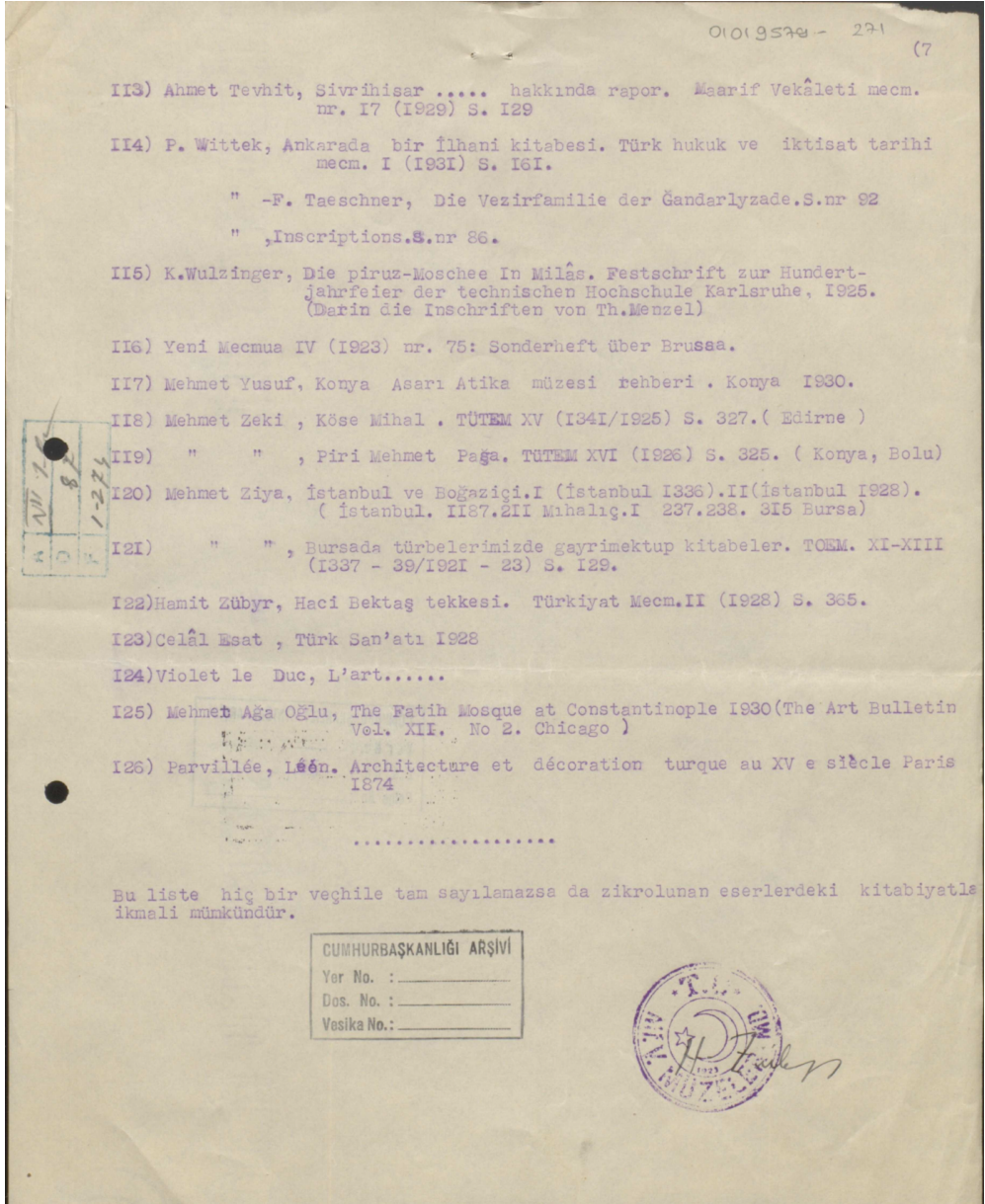
Vaskı No. : _____

3452

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur)

Belge 1. Riyaset-i Cümhur Katib-i Umumiliği'nden Maarif Vekâleti'ne Türk Sanat Eserleri Üzerinde Yapılan Araştırma ve Yayınlar Hakkında Sorulan İki Soruya Cevap.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 734827, (20.08.1932).

Belge 2. Hamit Zübeyir Koşay Tarafından Hazırlanan 126 Eserlik Bibliyografyanın Son Sayfası.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 734827, (20.08.1932).

0 1012772

A	VIII-2
D	96
F	35

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
RİYASETİ
KÂTİBİ
UMUMİLİĞİ

ANKARA: 28/XI/1932

Misak Bey,
Zaman kitaphanesi sahibi
Ankara caddesi N.79
İSTANBUL

4
541

Muharrem Feyzi Bey tarafından Tercüme edilip
tarafınızdan neşrolunan " eski türk kıyafetleri ve
güzel giyim tarzları " atlı eser alındı ve ReisiCumhu
Hazretlerine takdim olundu .
Müşarünileyh Hz.nin memnuniyet ve teşekkürlerini
beyan ederim Efendim.

Kâ.U.

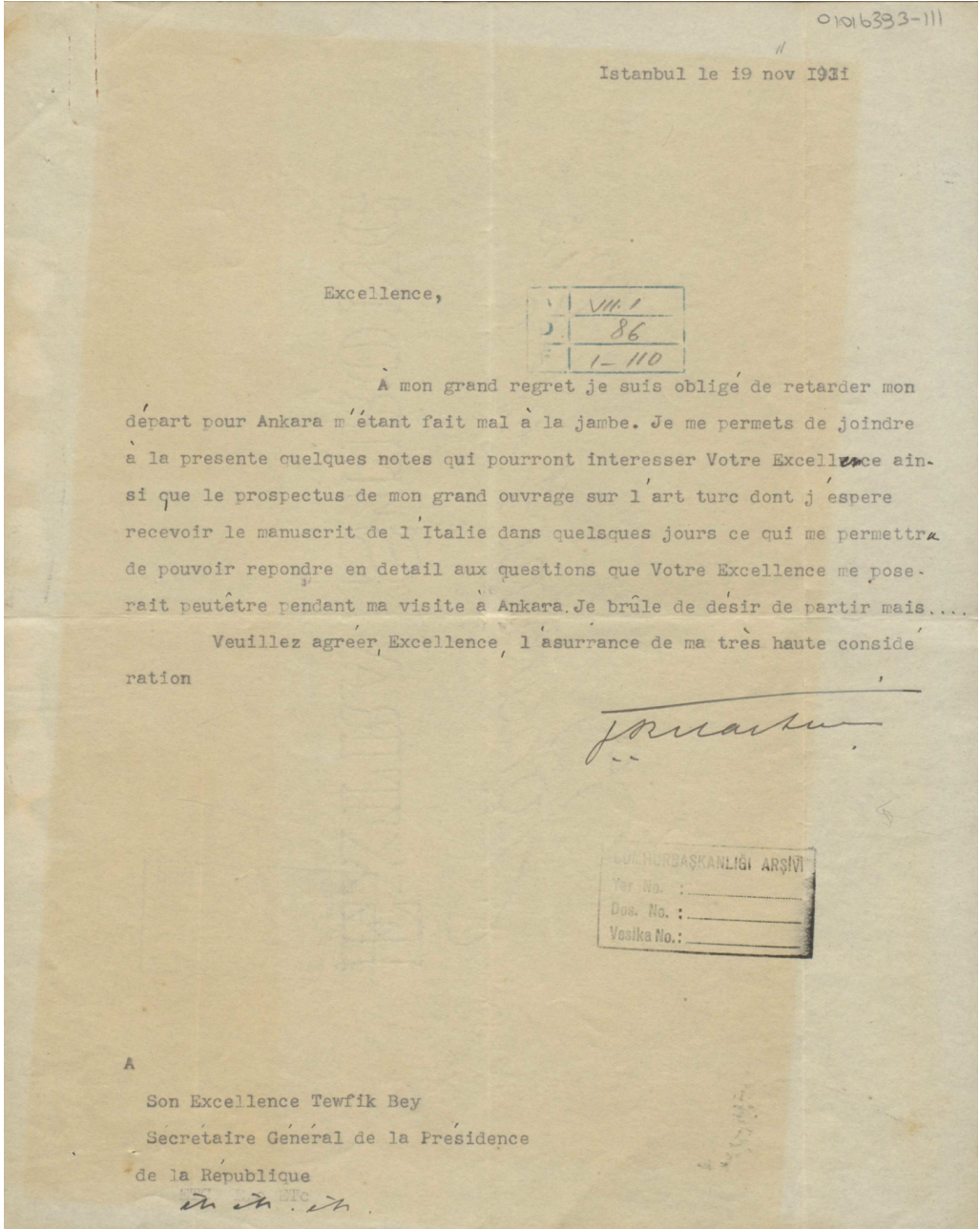
Yardı
28-XI-32

11

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ	
Yar. No. :	_____
Dns. No. :	_____
Vesika No.:	_____

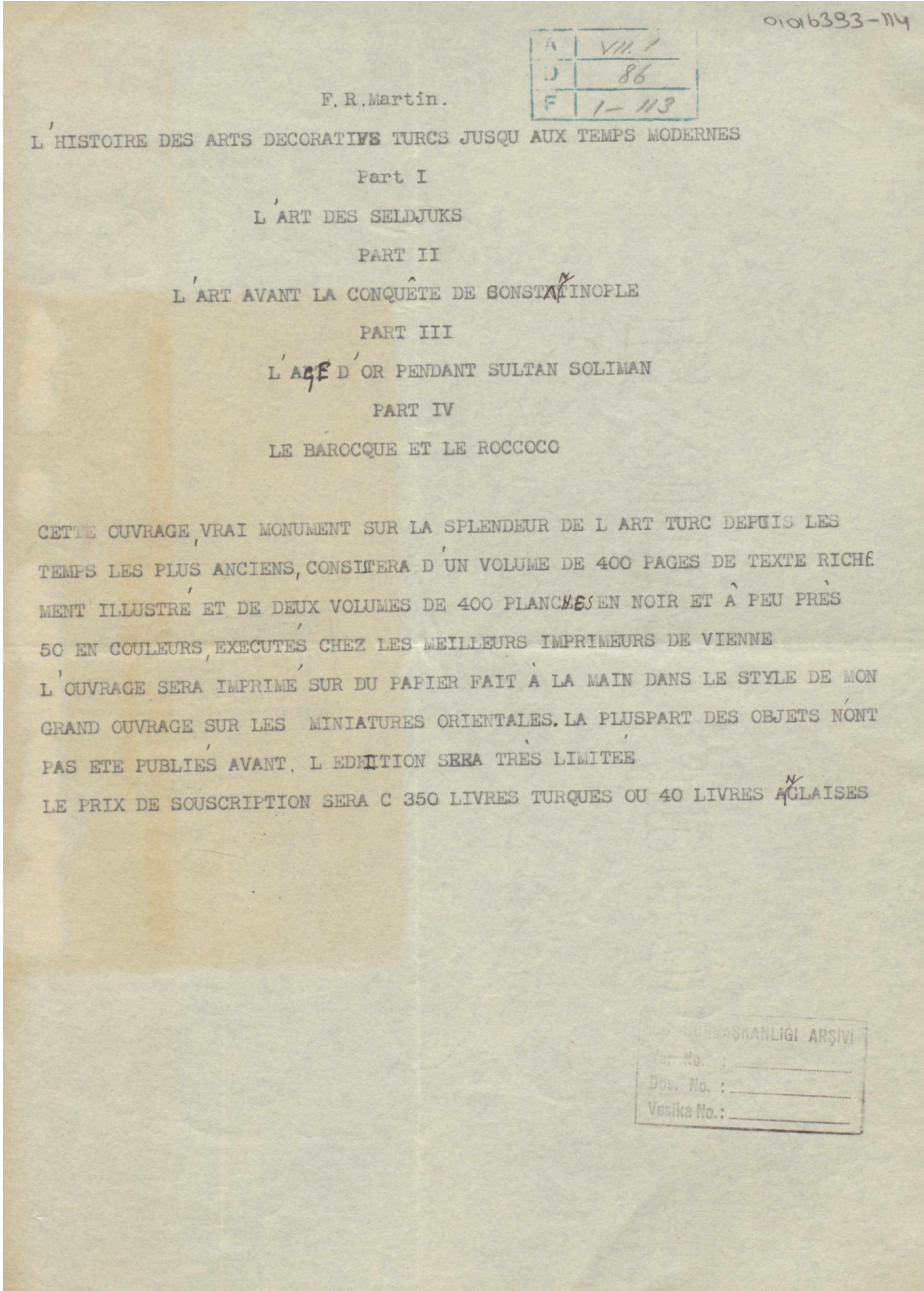
Belge 3. Muharrem Feyzi Bey tarafından tercüme edilen Eski Türk Kıyafetleri ve *Güzel Giyim Tarzları* kitabının yayıncısı Zaman Kitabevi'ne teşekkürname.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 704669 (28.11.1932).

Belge 4. Fredrik Robert Martin'in Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e Büyük Bir Türk Sanatı Kitabı Hazırlamak Üzere Görüşmek İstedğini Bildiren Mektubu.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 621895 (19.11.1931).

Belge 5. Fredrik Robert Martin'in Mektubunda Hazırlamakta Olduğu l'Histoire des Arts Decoratifs Turcs Jusqu'aux Temps Modernes [Türk Süsleme Sanatlarının Modern Zamanlara Kadar Tarihi] Kitabına Dair Malumatı Bildiren Kısmı.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 621895 (19.11.1931).

01016385-35

İNŞAAT İDAREİ FENNİYESİ
Mehmet GALİP ve Fecşi zade İbrahim GALİP Şirketi
Erzurumlu NAFİZ Şir
 Telgraf : İstanbul İNŞAAT
 Merkez : Galata, Karaköy Palas
 7-8-9-10-11-12-12 bis
 Telefon : Beyoğlu 1707-1708 - Posta kutusu : Galata 94

A	70-1
D	86
F	1-35

HER NEVİ İNŞAAT BETON ARME BİNA, FABRİKA, KÖPRÜLER, YOL, DEMİR YOLLARI,
 SU İŞLERİ, PROJE KEŞİF VE TATBİKATI **BETON ARME**

İşaretiniz: İşaretimiz: **U: 10022** İstanbul 19 / 7 / 1932

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Baş Kâtipliğine

A	
D	
F	

Efendim,
 Berlini ziyaretimde memleketimize ait Bergama Müzesinde
 gördüğüm âsar fotoğraflarını Reisi Cumhur Hazretlerine arz
 edilmek üzere albom dahilinde taktim ediyoruz.
 Delâleti aliyelerini reca ve bilvesile arzı hürmet eyleriz
 efendim.

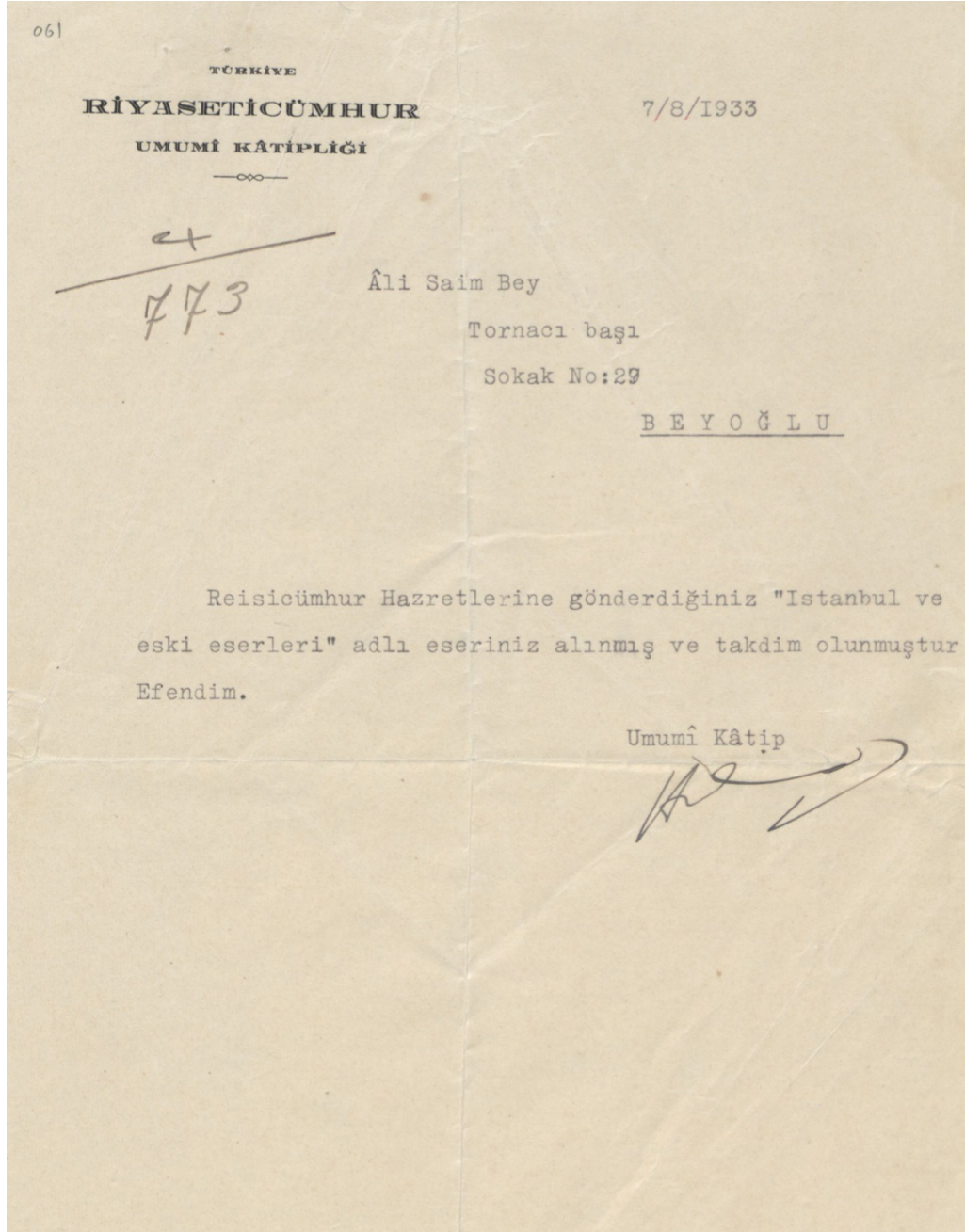
İnşaat idareî Fennîyesi
 Mehmet GALİP ve Fecşi zade İbrahim GALİP Şirketi
 Erzurumlu NAFİZ Şir

Galip Bey

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
 Yer no: _____
 Dosya no: _____
 Vesika no: _____

Belge 6. İstanbul'da inşaat şirketi sahibi olan Mehmet Galip Bey'in, Berlin'e yaptığı ziyaret sırasında Berlin/Pergamon Müzesi'nde gördüğü Türkiye kökenli eserlerin fotoğraflarından oluşan bir albümü Gazi Paşa'ya takdim etmesine dair belge.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 623089 (19.07.1932).

Belge 7. Ali Saim Ülgen'in 1933 yılında henüz İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrenci olduğu sırada yazdığı İstanbul ve Eski Eserleri kitabının Cumhurbaşkanlığı tarafından alındığına dair teşekkür mektubu.

Kaynak: Salt Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi, TASUDOC0532069 (07.08.1933).